

**mùa**



TGM

JSM

# KORESPONDENCE

T. G. Masaryk – Josef Svatopluk Machar

Svazek I. (1893–1895)

Editori

Helena Kokešová – Petr Kotyk – Irena Kraitlová

Publikace vznikla s podporou Grantové agentury ČR  
v rámci řešení projektu č. GA14-29050S  
*Modernismus – Machar – Masaryk: myšlení, tvorba, jednání.*

Recenzovaly:

doc. Mgr. Libuše Heczková, Ph.D.

doc. PhDr. Magdaléna Pokorná, CSc.

© Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2017

© Study: Vratislav Doubek, Lucie Merhautová, 2017

© Editors: Helena Kokešová, Petr Kotyk, Irena Kraitlová, 2017

© Index: Helena Kokešová, 2017

© Graphic Design: Zdeněk Trinkewitz, 2017

© Illustrations: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.; Památník národního písemnictví, 2017

ISBN 978-80-87782-68-2

ISBN 978-80-88611-31-8 (PDF)

ISBN 978-80-88611-32-5 (MOBI)

ISBN 978-80-88611-33-2 (EPUB)

# Skepse a naděje

## Formování základů reformního modernismu

Na podzim roku 1893 se začal rozvíjet důvěrně přátelský a dlouhodobý vztah mezi osobnostmi, jejichž životní a profesní dráhy se do té doby takřka neprotkaly – filozofem a politikem T. G. Masarykem a básníkem J. S. Macharem. Sbližování probíhalo v skrytu, na stránkách dopisů, které putovaly mezi Prahou, kde žil Masaryk, a Macharovým bydlíštěm v Cottagegasse 40 ve vídeňském osmnáctém okrese. Právě takřka výhradní epistolárnost je jedním z důležitých znaků, který odlišuje toto Masarykovo přátelství od jiných osobních vazeb, jež dosud představily svazky ediční řady Korespondence T. G. Masaryka. Prostorová vzdálenost mezi centry monarchie a Čech a odkázanost na písemný styk přátelství spíše utužovaly, než aby je komplikovaly. Masaryk nebyl vůči Macharovi mentorský jako k jiným tehdejšími (nejen) korespondenčním partnerům, dialog vedl s mladším básníkem a zároveň se sebou, z vnitřní potřeby sebereflexe v situaci většinového odmítání či nepochopení. Literárně a společensky izolován se cítil i Machar a na stovkách stran desítek dopisů si oba pisatelé vytvářeli vlastní autostylizaci i představu svého adresáta, jež byla určitou sebeprojekcí, což je však obecně charakteristické pro žánr korespondence.

Konstitutivní pro rozvinutí důvěrného rozhovoru mezi Masarykem a Macharem byly motivy osamělé cesty, výjimečného a výlučného srozumění – „souhlasím z celé duše“, „mluvíte mi z duše“, ubezpečují se oba pisatelé často. Asi málokomu jinému, s výjimkou své ženy, Masaryk natolik poodhalil své vnitřní pochyby a krize.<sup>1</sup> Dopisy filozofa i básníka obsahují osobní konfese. Vyznačují je však i amplituda skepse a naděje, pasivity a aktivity, pochyby o smyslu vlastní činnosti a nové rozvrhy jednání. Víra v oporu v druhém oba také aktivizovala, ztotožňovali se s obrazem věrných spolubojovníků, kteří dokáží měnit dějiny. Svou činnost oba často charakterizovali za pomoci vojenského a válečného slovníku,<sup>2</sup> přirovnávali se k vojevůdcům, či dokonce husitům.<sup>3</sup>

Jazyk dopisů podnes působí velmi živě. Je hovorový, ironický a sebeironický, často okořeněný expresivními výrazy. V hodnocení osob si ani jeden nebral servítky.<sup>4</sup> Právě jazyková uvolněnost, bezprostřednost i hravost byly ventilem osobních nálad. Literárnost, která je rovněž obecně v povaze korespondence, je umocňována rozpravou mezi básníkem

1 – „Jak jsem rád a šťasten, že nejsem sám s ženou, že mám Vás!“ napsal Masaryk v jednom z dopisů z roku 1895. Viz dok. č. 132.

2 – „Vojnu jsme vyhráli, ale teď o patro dvě výše!“ vyzýval Masaryk Machara v dubnu 1894. Viz dok. č. 112.

3 – „My jsme se přece ještě ani nepostavili do pozice bojovné, a už utíkají, horší než Němci před Žizkou.“ Viz dok. č. 73.

4 – V dopisech najdeme mnoho vyjádření tohoto typu: „Albert ví, že je Hlávka hlupák, komický osel [...]“. Viz dok. č. 136.

a filozofem, najdeme ji samozřejmě u Machara,<sup>5</sup> ale i Masaryk beletrizoval vlastní zážitky, například lov na medvěda ve slovenských horách.<sup>6</sup>

Masaryk i Machar byli individualisté, kladli důraz na osobitost, jedinečnost své tvorby a svého myšlení, namířených proti většinovému, „šosáckému“ názoru a vnější autoritě. Cenou za individualismus, tak typický pro literární modernu přelomu 19. a 20. století, bylo vnitřní osamocení, vyloučení na okraj polí moci a vlivu, na němž ovšem ani jeden nechtěl zůstat. Masaryk si byl vědom, že moderní člověk nemůže stát ve světě sám, že se neobejde bez opor v bohu, v rodině, v přátelích a ve spojencích, zároveň vždy hledal spojitost mezi svým myšlením a jeho praktickým prosazením.

Dopisy i úvodní studie ukazují dopad vzájemné interakce na myšlení, tvorbu a jednání obou aktérů stejně jako na společenský, kulturní, literární i politický kontext, který Masaryk i Machar reprezentovali, vytvářeli a svým propojením posouvali do nové roviny. Jejich úvodní komunikace tak nekomentuje jen dobu svého vzniku, ale odráží rovněž nálady, názory a zájmy, s nimiž oba do vzájemného vztahu vstupovali a které souvisí s předchozí etapou jejich života.

5 – „A tak bych, mistře, byl rád někde na americké préríi, leh bych si do trávy naznak a díval se do modra, až by mi oči přecházely, a hlavně: nechal bych si vypražit sluncem všechny ty dojmy z hlavy, které tam nyní nosím.“ Viz dok. č. 114.

6 – „Předvěírem povedl se mi symbolism myslivecký, zabil jsem medvěda [...] (v medvědovi) – jsem si ztělesnil všecko to, co mne v Čechách bolí.“ Viz dok č. 35. Obraz lovu a vesnického rituálu viz v dok. č. 40.

# Předpoklady spolupráce

## Politika jako východisko

Po přestání rukopisné a následných afér druhé poloviny osmdesátých let se Masaryk ocitl v univerzitní akademické i širší pražské společnosti v jistém izolovaném postavení. Zažíval rozčarování a snažil se vymanit z prostředí, které se mu jevilo jako příliš provinční a zahleděné samo do sebe. Neúspěch plánů na odchod na některou ze zahraničních univerzit jej však přiměl setrvat v Praze. Přednášky mu zajišťovaly pravidelný příjem, ale neuspokojovaly představu o působnosti ve veřejném prostoru. V tomto zájmu se tehdy setkaly cesty tří vzdělaných mladých mužů skupiny tzv. politického realismu. Jejich plány na politické uplatnění nebyly malé, navzdory skutečnosti, že šlo o prozatím nepříliš známé a zkušené osobnosti. Vždyť do politické arény do té doby nahlédl jen Josef Kaizl. Ten po celá osmdesátá léta spolupracoval se staročeskou Národní stranou a po dva roky ji reprezentoval i v poslanecké sněmovně centrálního parlamentu, říšské rady. Byl to on, kdo k úvahám o politické práci přivedl rovněž svého někdejšího studenta, ještě ne třicetiletého Karla Kramáře.

Kramář si sice nesl silné politické vědomí z prostředí rodiny, dostalo se mu kvalitního vzdělání v Německu i ve Francii, v roce 1890 prožil půl roku v Rusku, v praktické politice byl však nováčkem. Ostatně stejně jako o deset let starší Masaryk. Dispozice, ale i jisté omezení skupiny spočívaly v její intelektuální výbavě. Tušila slabiny své nepřipravenosti, ale ty ji nevedly ke zdrženlivosti, vědomí intelektuální síly jako by dorovnávalo nedostatek zkušeností. Představa odbornictví jako nové kategorie politiky vedla nejen ke zvýšené kritičnosti, ale rovněž k iluzi nezávislosti na politice jako takové, k formulování širších vizí, které jen volně respektovaly stávající vazby, strategie a postupy.

„Naším ideálem je reprezentovati ve Vídni takový fond idejí, který by k nám Čechům poutal interes a vzbuzoval úctu: přejeme si, aby klub Český svou znalostí věcí a svým politickým rozhledem a výhledem v budoucnost krok za krokem rozhodoval v důležitých otázkách [...]“<sup>7</sup>

V tomto smyslu měli mít univerzitní profesori, přes nezkušenost s reálnou politikou, navrch nad ostrýlenými straníky. Ve stávajících stranách spatřoval zejména Masaryk (spolu s Kramářem) jen nástroj k prosazování ideálů. A jako vítěznou předem nominoval stranu, která pochopí dispozice realistů a přijme je do svých řad – „ta strana politická

7 – T. G. MASARYK, *Několik myšlének o tom, možno-li a nutno-li politicky využítkovati naše vědecké orgány, obzvláště universitu*, [1888], uloženo in: LA PNP, f. E. Albert, příloha korespondence T. G. Masaryka, s. 2; přetištěno in: Stanislav POLÁK, *Masarykův první politický program*, Masarykův sborník X, Praha 2000, s. 269–273.

opanuje doma situaci, která nás *pozná, spravedlivě posoudí a nám dá možnost – pracovat*“.<sup>8</sup> Představa nutné změny charakteru politické práce zbavovala pochybností vyplývajících z vlastních nedostatků, nezkušenosti a ze slabé znalosti reálné politiky. Současně ovšem zapříčiňovala podcenění praktické politiky a jejích postupů, mnohdy zjednodušujících, věcně i nesprávných, přesto efektivních. Od počátku roku 1889 probíhala jednání mezi realisty a oběma stranickými uskupeními českého liberalismu, Národní stranou (staročechy) a Národní stranou svobodomyslnou (mladočechy).

## Realisté a mladočeši

Po zdlouhavých neúspěšných námluvách s Národní stranou realisté ukončili dohádovací jednání a obratem je otevřeli u konkurenčních mladočechů. Nezamýšleli vstoupit do stávajících stran a podílet se na jejich dotavadní práci, navázat a naplňovat jejich programy. Od počátku naopak jednali s ambicí tyto ovládnout a vnutit jim svůj politický styl a přesvědčení. Ovšem postavení mladočechů nebylo pro tyto pokusy dostatečně slabé a manipulativní. Hlásily se k nim nové a nové skupiny selských jednot, které si kladly za zásluhu, že „mladým“ dopomohly k úspěchu v zemských volbách.<sup>9</sup> Ke straně se organicky družily skupiny radikálních studentů. Organizace byla prokazatelně na vzestupu a představy reprezentantů realistické skupiny o podmínkách spolupráce narážely na sebevědomí vedení, které necítilo potřebu přílišných ústupků a kompromisů. To realisté vykazovali známky netrpělivosti. Josef Kaizl již v září 1890 přijal nabídku pražské Obchodní a živnostenské komory, aby kandidoval v doplňovací volbě do říšské rady za zesnulého poslance Václava Saláška. A obdobnou cestou se chtěl vydat po svém návratu z půlročního pobytu v Rusku rovněž Kramář, nicméně z předpokládaného odchodu poslance Ignáce Skokánka z parlamentu sešlo. Na podzim 1890 se přístupová jednání dostávala do finále. Kaizl byl již vázán na svůj poslanecký mandát ve Vídni, a tak se jejich otěže přesouvaly do rukou staršího Masaryka. Tomu se nepodařilo vyjednat optimální podmínky, konečného cíle bylo sice dosaženo, ale v mnohem skromnější podobě, než si realisté slibovali.<sup>10</sup> Jejich vstup do Národní strany svobodomyslné však byl na sklonku roku 1890 dokonán. Nyní bylo na všech třech protagonistech skupiny, aby se pokusili své plány na změnu (mlado)české politiky realizovat ze stranické pozice. Na jaře příštího roku byli zbylí dva zvoleni v řadách mladočeských kandidátů za poslance říšské rady. Masaryk, jemuž nedávali velké naděje, získal mandát za městský volební okrsek Písek–Domažlice–Klatovy–Strakonice.

8 – Tamtéž, s. 13.

9 – „[...] bylo to rolnictvo české, které volbami v den 2. července 1889, jež byly výrazem selského hnutí, počalo rozhodný boj proti zpátečnictví [...] ať žije svornost mladočeská“ – Selské noviny 12. 6. 1890, citováno podle Otakar FRANKENBERGER – Josef O. KUBÍČEK, *Antonín Švebela v dějinách československé strany agrární*, Praha 1931, s. 55.

10 – Podrobněji srovnej Martin KUČERA, *Fúze „realistů“ s mladočechy na konci roku 1890*, Český časopis historický 93, 1995, č. 4, s. 591–645.

V březnových říšských volbách dosáhla Národní strana svobodomyšlná zdrcujícího vítězství, které převrátilo nejen poměry na politické mapě Čech, ale svými dopady ovlivnilo rovněž říšskou politiku. Staročechům se podařilo obhájit všehovšudy dva mandáty. Jejich porážka se očekávala, ale dominance mladočeského úspěchu překvapila i samotné vítěze. Strmý vzestup posledních měsíců a let neumožnil připravit stranu na novou roli. Konjunkturální příliv sympatizantů z ní vytvořil sociálně nesourodé uskupení, pro jehož udržení bylo obtížné hledat do budoucna jednotnou motivační strategii a program, různorodá formace jen obtížně nacházela společnou řeč. Strana vyrostla na domácí scéně na důsledně opoziční strategii. Nyní však bylo třeba hledat novou, „říšskou“ podobu politiky. A tradiční radikální jádro strany nemínilo na svých přístupech nic měnit.

## **Tiskové orgány**

Namísto jednotného postupu tak stranická reprezentace zpočátku vykazovala dvojí politickou profilaci. Jednu, která vycházela z domácího radikálně opozičního nastavení posledních let, završených protipunktační a předvolební kampaní – a získala jí podporu mezi voliči; druhou, která naopak měla změnit její tvářnost pro potřeby vystupování na půdě říšského parlamentu a učinit z ní hodnověrnou a respektovanou reprezentantku českého národního zájmu. Vítězství širokého spektra různě profilovaných zájmových skupin si však nevyvnutilo jen hledání nových vnějškových strategií – otrásl rovněž základy vnitřní hierarchické konstrukce strany. V ní sehrávali výraznou roli Národní listy a zejména pak jejich vlastník, Julius Grégr.

Je třeba si uvědomit, co se odehrávalo ve vztahu mezi politickými stranami a jejich tiskovými orgány. Tisk sehrával v českém politickém vývoji druhé poloviny 19. století výjimečnou roli. V době prvopočátků se politické strany nemohly opřít o reálné organizační struktury. Samotné stranicí se tak víceméně vybíjelo v předvolební aktivitě. Soustavná práce politiků se odehrávala a překrývala s činností na půdě poslaneckých klubů zemských sněmů a centrální říšské rady. Druhou zástupnou platformou stranické aktivity byly právě redakční kruhy tiskových orgánů. Tradičně představovaly protiváhu poslaneckým klubům a zcela výjimečnou autoritu získaly české redakce v době mnohaleté pasivní rezistence v letech 1863–1879, kdy se česká liberální politika demonstrativně stáhla z parlamentu a tiskové orgány nejen držely svoji přirozenou roli propagačních center, ale převzaly v politické činnosti též úkoly řídících a organizačních center.

Právě vztah Národních listů a mladočeské strany představoval excelentní příklad zbytnělé role tiskového orgánu. Tento vztah se však postupem času nutně měnil, přesouval a „narovnával“ ve prospěch autority strany, a to úměrně procesu dotváření jejích moderních organizačních struktur. V konkrétním případě Národních listů do proměnlivosti tohoto procesu navíc vstupoval i faktor slábnoucích fyzických a duševních sil jejich vlastníka, dříve dominantního a vlivného podnikatele, novináře a politika v jedné osobě. Julius Grégr byl neobyčejně pracovitý a prakticky uvažující muž, který po dlouhou dobu zosobňoval prototyp podnikatele s určujícím politickým vlivem. Oproti předchozí generaci českých

politiků-intelektuálů, jakým byl František Palacký, uplatňoval – a úspěšně – přístup prakticky prováděné a řízené politiky, komunikující s širokou základnou sympatizantů prostřednictvím tiskového orgánu. Grégrův vliv jedni obdivovali a druzí se jej báli, ale postupem času bylo stále obtížnější jej udržet. Paradoxně tím spíš v době výjimečného volebního zisku strany v roce 1891. V jeho důsledku významně posílila početnost i autorita poslaneckého klubu. Strana tak lavírovala nejen mezi dvěma přístupy a strategiemi politické práce – radikálně opoziční a konstruktivní –, ale rovněž v rozpětí dvou autorit – pražské redakce Národních listů a vídeňské parlamentní poslanecké delegace. Nejednoznačné postavení strany a ataky aktivistů nově se prosazujících frakcí vystavovaly Národní listy a jejich majitele dotud nebyvalému tlaku, jemuž se Grégr snažil odolávat všemi dostupnými, mnohdy nevybíravými prostředky s využitím své žurnalistické tribuny. Jestliže ambiciózní plány realistů narážely na sebevědomí úspěšně se rozvíjející strany, potom právě vnitřní labilita otevírala možnosti k jejich naplnění. Příležitost ke konfrontaci na sebe nenechala dlouho čekat.

## Vnitrostranické střety

Realisté se s radikálními poslanci mladočechů střetli hned v prvních měsících. Do konfliktu se střídavě zapojovali všichni členové skupiny, ale byly to povytce tiskové polemiky, které sice přinášely bojová prohlášení, ale bez zřetelného výsledku pro politické poměry ve straně.<sup>11</sup> Z Masarykova pohledu se jednalo o neúspěch ambicí celé skupiny na prorůstání jejího vlivu v rámci stranické mocenské struktury. Již úvodní střety z léta 1891 signalizovaly vážné obtíže jeho působení v mladočeské straně, které v dalších měsících narůstaly.

Později Masaryk vzpomínal na první konflikty kolem delegační kampaně v roce 1892. Tehdy se na půdě rakousko-uherských delegací střetl s říšským ministrem financí Benjáminem Kállayem v otázce správy Bosny a Hercegoviny, která náležela do gesce jeho úřadu. Následoval konflikt s německým poslancem Maxem Mengerem nad tématem státoprávního poměru českých zemí k říši. Ale dostavilo se i zklamání z možností a účelnosti parlamentní práce na půdě říšské rady vůbec. Jednání mohutného těžkopádného parlamentního tělesa se utápěla v nekonečných diskusích a sporech bez viditelných výsledků a nadějí na změnu. Rozpaky nad politickým děním i působností svou a realistů ve straně vedly u Masaryka k projevům důraznější kritiky do vlastních řad, která šla až na hranice stranické loajality. Nebyl mužem, který by byl schopný se přizpůsobovat, byť dočasně a účelově, řádu a disciplíně. Ideály svého vidění politiky nadřazoval nad stranický zájem, zvláště pak pokud tuto strukturu nedokázal ovládnout. Jeho příliš mentorský styl

11 – Takto realistický Čas kritizoval vídeňské vystoupení bratra Julia Grégra Eduarda jako „politiku volného kozáctví“, v níž se mladočeský radikalismus na půdě parlamentu neobrací proti vládní politice, ale snaží se vyřizovat si vnitrostranické účty (*Hrabě Kuenburg...*, Čas 5, 24. 12. 1891, č. 52, s. 830–831), v jiném textu označil týž list počínání radikálů za projev politické anarchie, která „zmocňuje se našeho veřejného života, komediantství a vypočítavost se spolčují [...] Ne, – takové diktatuře a takovému autoritářství se nepoddáme, ať se zove, jak zove!“ (*V posledním týdnu...*, Čas 6, 23. 1. 1892, č. 4, s. 49–50, zde s. 50.)

škodil straně i realistům, a to i v očích jeho nejbližších partnerů. – „Dal-li jsem se k straně, jako je naše,“ hodnotil později jeho vystupování Karel Kramář, „učinil jsem tak pro vyšší cíle té strany, které schvaluji – v ostatním se musím zapřít, a musím také především hledět k tomu, abych sám nepodkopával vážnost strany.“<sup>12</sup> V těchto ohledech byl tehdy i později Masaryk málo „politický“. Prozatím se však dařilo zachovávat kompaktnost realistické frakce.

Tři roky po svém vstupu k mladočechům realisté postupovali se stejným odhodláním, byť bez hmatatelných úspěchů. V prosinci 1892 to byli Kramář s Kaizlem, kteří se ocitli v palbě nově založeného listu Neodvislost, k němuž se hlásili mladočeští radikálové. Za oba se postavil Čas.<sup>13</sup> Výsledkem však bylo jen další kolo výčitek, kdo straně prospívá a kdo škodí. Byly to jen další výstřely slepými náboji, které nicméně dál vyostrovaly vztahy ve straně a prohlubovaly Masarykovu skepsi k stranické a obecně politické práci. Jak se však o nedlouho později ukázalo, byla polemika z přelomu roku předzvěstí střetu, který mířil ke konci Masarykova prvního politického angažmá.

## Šromotova aféra

Podnět vyšel tentokrát paradoxně z Moravy. Okolnosti tzv. Šromotovy aféry byly dosti komplikované a původně měly s Masarykem jen vzdálenou souvislost. V porážce, již utrpěla Riegrova strana v Čechách, spatřovali moravští reprezentanti staročechů v čele s Aloisem Pražákem a Františkem Aloisem Šromem mnohonásobné nebezpečí, politické i ideové. Ať Národní strana svobodomyšlná v Čechách, ať její zemská odnož Lidová strana na Moravě symbolizovaly v očích staročechů politiku někdejšího společného národního ideálu, ale nyní v neznámé, nežádoucí formě, politiku toho nejhrubšího zrna, vulgární, pouliční, světskou, představovaly volnomyšlenkářské hnutí i omladinářský, studentský radikalismus, které bylo třeba potírat. – Výsledkem byl několikanásobný konflikt vedený staročechy jak proti německým liberálům, tak proti mladočechům a jejich moravské odnoži. Mladočeská uskupení představovala nejbližšího rivala v boji o vedení a charakter české politiky, a to nejen zemské. Střety se pochopitelně odehrávaly opět prostřednictvím publicistických výpadů. Jestliže pro mladočeské novináře byli staročeští politici „hófráty“, tedy stranou zpanštělé, ne dosti lidové politiky, slovník staročeské žurnalistiky se uchýloval k podobným uštěpačnostem. V její základní argumentaci se však systematicky objevoval především podstatný pojem (mlado)českého „separatismu“, který v sobě nesl nedůvěru a odpor k mladočechům a jejich české, pražské politice, vykazující patrné známky zemského paternalismu vůči Moravě a její reprezentaci. Porážkou staročechů z království ztratili ti moravští svého přirozeného a věrohodného partnera. Výsledkem bylo oslabení společného

12 – Dopis K. Kramáře J. Kaizlovi z 21. 7. 1893, citováno podle Josef KAIZL, *Z mého života*, III/1, Zdeněk Václav Tobolka (ed.), Praha [1914], s. 255 (pozn.).

13 – *Radikalism a realism*, Čas 6, 24. 12. 1892, č. 52, s. 817–822; Čas 7, 7. 1. 1893, č. 1, s. 2–4. Anonymně publikovaný článek připisují někteří badatelé Masarykovi. Srovnej Stanislav POLÁK, *T. G. Masaryk. Za ideálem a pravdou*, II, Praha 2001, s. 440 a 467.

parlamentního postupu, neboť obě zemské reprezentace dříve tvořily ve vídeňské říšské radě společný poslanecký klub. Nyní se ale pražští mladoliberálové nejenže nesnažili udržet podobnou kooperaci, ale navíc prezentovali svoji strategii a stranu jako základnu vůdčí všenárodní fronty, a to pod heslem českého pokrokářského předáctví: „Jelikož Čechové zahájili svou zásadní radikální politiku, vyžaduje to jednota národa, aby Moravané šli za nimi.“<sup>14</sup> Jak ovšem zdůrazňuje komentář moravských oponentů, „aniž by uvedli rozumových a rozumných důvodů pro stanovisko toto“.<sup>15</sup> Současně se moravští staročeši při stávajícím rozložení sil cítili povinováni nést prapor staročešství jako koncepčního, tradičního a pozitivního směru celé české politiky, když mladočeskou vlnu viděli jako poněkud módní, rozhodně však efemérní projev společenských nálad v Čechách. Výtkám přílišné loajality oponovali kritikou planého radikalizace a opozičnictví mladočechů, které se nemůže opřít o reálný, konstruktivní politický základ a program. Z této argumentace vyšel i projev Františka Šromoty.

Staročeský předák vystoupil již na sjezdu důvěrníků moravské Národní strany 4. června 1893, podle novinových přetisků projevu tam však prozatím diskreditující historka nezazněla.<sup>16</sup> O několik dní později se mělo naplnit usnesení sjezdu důvěrníků, na jehož základě byla ustavena politická akční struktura Národního klubu. Právě na ustavujícím shromáždění byl hranickým advokátem Šromotou přednesen příklad kaširovaného radikalismu. Podle něho měly Národní listy v roce 1891 dostat tiskovou výstrahu, která však byla porušena. A jejich vlastník Julius Grégr, aby se vyhnul případným důsledkům, napsal poníženě omluvný dopis, právě ten byl nyní uváděn jako příklad podlézavosti a úslušnosti kaširovaných radikálů. Šromotův odkaz měl trhat „rukou odhodlanou všechny ty sítě lži, klamu a šalby, které šíří na škodu národa nesvědomitě živly“, <sup>17</sup> měl diskreditovat politický styl mladoliberálů, respektive neupřímnost jejich líbivého, populistického, avšak planého radikalismu, a to na snadno dešifrovatelném příkladu vůdčí osobnosti „majitele velkolepého novinářského podniku“, <sup>18</sup> tedy Julia Grégra.

Cílem byli radikálové v mladočeské a lidové straně, tedy tíž oponenti, proti nimž brojil rovněž Masaryk a Čas stojící za realisty. Vztahovou komplikací se ale brněnský příběh v Praze obrátil z vnějšího střetu mezi staročechy a mladočechy do vnitrostranického sporu samých mladočechů. Konflikt byl převeden do střetu mezi frakcemi, respektive se přelil do dalšího kola střetů mezi Masarykem a Juliem Grégrem. Masaryk ve Šromotově projevu původně představoval jen bezděčného zprostředkovatele celé historky. Právě jemu ukázal místopředseda František Thun zmiňovaný Grégrův dopis. Nikoli místopředseda, který informaci o dopisu rozšířil, ale právě Masaryk, který ji předal několika dalším spolustraníkům, byl nyní volán k odpovědnosti za indiskreci. O tom, že Masarykovo vystupování

14 – Neupřesněná parafráze, na níž F. Šromota na ustavujícím shromáždění Národního klubu demonstroval aroganci mladočeského postupu. Viz *Ustavující valná hromada „Národního klubu“*, Moravská orlice 31, 1. 7. 1893, č. 148, s. 3.

15 – Tamtéž.

16 – Srovnej *Ze sjezdu důvěrníkův národní strany na Moravě*, Moravská orlice 31, 8. 6. 1893, č. 129, s. 1.

17 – *Ustavující valná hromada „Národního klubu“*, Moravská orlice 31, 1. 7. 1893, č. 148, s. 1.

18 – Tamtéž, s. 3.

vůči straně nebylo vždy loajální, nepochybovali ani jeho souputníci z řad realistů.<sup>19</sup> – Ale i z následnosti dějů můžeme doložit to nejpodstatnější, tedy zneužití celé aféry k vzájemnému střetu se záměrem definitivního stanovení pozic. Tlak proti Masarykovi jej neměl vypudit ze strany, ale přivést k poslušnosti a podvolení se stranické disciplíně. Případ blamáže majitele stranického tiskového orgánu měl posloužit k upevnění jeho autority na úkor odbojné skupiny. Ale rovněž Masaryk přijal výzvu Národních listů, a protože ani jeho vztah vůči straně nebyl vyjasněný, vyhrotila se situace do krajnosti. V dalším vývoji se ocitl v defenzivním postavení, jeho bojovná letora mu však nedovolovala ustoupit a z důvěrné korespondence s okruhem jeho spolupracovníků bylo patrné, že právě tento vyostřený vývoj vnímal jako rozhodující střet kdo s koho.

Přitom však nelze přijmout tezi, že to byla právě tato aféra, která vedla k rozbroji a Masarykovu odchodu ze strany. Spory mezi mladočechy a masarykovským okruhem probíhaly před Šromotovým vystoupením i krátce po něm se stejnou intenzitou a v nezměněném tónu. Národní listy se stavěly jako dlouhodobý bojovník proti hysterickým, neuznalým kritikám realistů směřovaným do řad strany, které šly ruku v ruce s jejich „rakouským vlastenectvím, kterýmž jsou prodchnuti“.<sup>20</sup> Tento odsudek zazněl ve stejném čísle, v němž Národní listy poprvé zareagovaly na brněnskou ustavující schůzi Národního klubu a tamní vystoupení Františka Šromoty. Akce moravských staročechů v něm byla tradičně komentována jako „hofrátský sjezd“ a Šromotovo vystoupení odmítnuto coby klepy a „očividná lež“.<sup>21</sup> Nicméně v první fázi Národní listy nepracovaly s argumentací, která by byla namířena proti Masarykovi, a obě kritiky, jak ta proti realistům, tak proti brněnským staročechům, zaznívaly odděleně. Až s odstupem času se Grégrovy Národní listy a on sám pokusili využít polemiku s moravskými staročechy k útoku na člena vlastní strany. Změnu strategie zahájil samotný Julius Grégr, když 7. července na stránkách deníku volal k zodpovědnosti právě Masaryka, aby on předložil důkazy pravdivosti celého příběhu.<sup>22</sup> Dostal jej tak pod tlak výtek z indiskrece, pomluv a důvěrnictví s reprezentanty oficiálních kruhů.

Šromotův projev přitom zpočátku nijak nezaújal ani Masaryka. Měl jiné starosti. Projev zazněl 29. června a již o tři dny později, v neděli 2. července, měl Masaryk vystoupit na setkání s voliči v jihočeském Písku. Schůze byla sice z rozhodnutí okresního hejtmanství v Písku zakázána, ale z novinových komentářů přesto vyplývá, že nešlo o pouhé skládání poslaneckých účtů před voliči. Zasedání bylo očekáváno „vzhledem k roztrušované zprávě o skládání mandátu prvního poslance [tj. T. G. Masaryka] s velkým napětím“.<sup>23</sup>

19 – „1. on naprosto nezná a nedrží povinností svých k straně a 2. rád příliš a mnoho všude mluví proti lidem naší strany – a opravdu tím, snad nevědomky, roztrušuje věci, což může se právem nazývat klepařstvím – a toho bychom neměli se dopouštět.“ Dopis K. Kramáře J. Kaizlovi z 21. 7. 1893, citováno podle Josef KAIZL, *Z mého života*, III/1, s. 255 (pozn.).

20 – *Realistickým mravokárcům*, Národní listy 33, 4. 7. 1893, č. 183, s. 3.

21 – *Morava. Hofráti na cestě lži a klamu*, tamtéž, s. 2.

22 – Julius GRÉGR, *Moravská orlice...*, Národní listy 33, 6. 7. 1893, č. 185, s. 3.

23 – *Schůze politického klubu v Písku...*, Čas 7, 8. 7. 1893, č. 27, s. 422; zprávu o zákazu schůze, ovšem bez spekulací o složení Masarykova mandátu, přinesly již dříve rovněž Národní listy, viz *Zákaz veřejné schůze*, Národní listy 33, 2. 7. 1893, č. 181, s. 3.

Složení Masarykova říšského mandátu bylo dlouhodobě diskutovanou otázkou. Tento postup tak byl zvažován rovněž v době, kdy nebylo možno dohlédnout, jaké důsledky Šromotova slova v Praze vyvolají. – Respektive kdy by byl odhad podobných důsledků a odchod z parlamentu v jakési urychlené reakci jednoznačně hodnocen jako přiznání viny. Šromotova aféra nabírala nové obrátky a Masarykovo rozhodnutí o odchodu neulehčovala, naopak, komplikovala, když se jeho rozhodování dostalo do svízelné konstelace. Masaryk domýšlel dopady svého odchodu a viditelně nechtěl odcházet v době, kdy by mohl být odchod zaměňován za útěk z boje a nedostatek odvahy. Ostatně to nebylo poprvé, kdy zvažoval složení mandátu a od svých úvah odstoupil právě proto, že se situace aktuálně vyvinula v jeho neprospěch:

„Chtěl jsem se vzdát mandátu, ale delegační kampaní 1892, potom zase aférou s poslancem Mengerem v parlamentě vždy znovu jsem alespoň na čas byl připoután k mandátu; vykonával jsem ho jen z povinnosti a věděl jsem, že jen na chvíli. Po druhých delegacích 1893 jsem se nadobro rozhodl, že se do Vídně již nevrátím. Tu odehrála se aféra Šromotova.“<sup>24</sup>

Po své účasti na druhých delegacích, kdy nebyli (mlado)čeští zástupci kvůli většinovému odporu ostatních stran připuštěni do výborů rakousko-uherských delegací, se tak Masaryk na jaře 1893 rozhodl opustit mandát říšského poslance a vrátit se do Prahy, ke své rodině, univerzitním přednáškám a k boji s domácí stranickou politikou. Prozatím předpokládal setrvat ve straně a zachovat si mandát zemského poslance. Ale právě v této fázi vypukla Šromotova aféra, která jej postavila proti šéfovi stranického tisku a šedé eminenci stranického vedení Juliovi Grégrovi. Proti muži, jehož si Masaryk upřímně vážil pro jeho pracovitost a vášnivě zaujetí, rysy, jež oba sbližovaly i rozváděly současně.

Situace byla natolik vyhrocená, že si vynutila i úvahy o postupu obou dalších realistů, ti však nebyli ochotni Masaryka podpořit až na hranici rozchodu se stranou. „Past[ýř] je na nejlepší cestě,“ komentoval situaci Karel Kramář ve svém dopisu Kaizlovi, „protože ze soukromých příčin nechce být ve Vídni, strhnouti nás k vystoupení proti straně – proti tomu co nejrozhodněji jsem, a spíš bych dopustil, abychom se roztrhli my, než bych v dnešní situaci učinil takový krok...“<sup>25</sup> Po osobním střetu s Grégrem na zasedání výkonného výboru 8. července Masaryk ještě za svého prázdninového pobytu na Slovensku formuloval dopis, který svědčil o snaze vše obhájit, vysvětlit a nadále pracovat k nápravě vztahů i poměrů ve straně.<sup>26</sup> Zároveň ovšem opět revidoval rozhodnutí složit vídeňský mandát. – „O složení mandátu teď není řeči. – Jak loni Menger, tak teď Grégr věc rozhodl čistě mechanicky. [...] Boj s NL (Grégrem) doufám vzpruží nás všechny a ku práci

24 – Tomáš G. MASARYK, *Můj poměr k Jul. Grégrovi*, in: Masarykova cesta životem, II, Masarykovy autobiografie a literární prvotiny, Jaromír Doležal (ed.), Brno 1921, s. 32.

25 – Dopis K. Kramáře J. Kaizlovi z 29. 6. 1891, citováno podle Josef KAIZL, *Z mého života*, III/1, s. 252 (pozn.).

26 – T. G. Masaryk výkonnému výboru strany 18. 7. 1893, publikováno in: S. POLÁK, *T. G. Masaryk*, II, s. 444–449.

popoždě. „<sup>27</sup> Vůle odejít se střetávala s rozhodností zůstat a bojovat. Nicméně Masaryk nezůstal, alespoň ne v Praze, prázdninovým odjezdem na Slovensko vyklidil pole. Národní listy a další tiskové orgány strany slavily triumf. Masaryk situaci sledoval z odstupu, ale o smíru si již nedělal iluze. Neviděl jiné východisko než „úplnou a veřejnou satisfakci“ své osoby.<sup>28</sup> Ještě před svým návratem byl ale postaven před výrok strany, na němž neměl podíl a který znamenal porážku. Šestadvacátého, na sklonku srpna se sešli zemští i říšští poslanci strany a výsledek jejich shromáždění byl jednoznačný, ospravedlňoval Grégrův postup a jeho pozici, naopak Masarykovi bylo kladeno za vinu, že stranu poškodil. Po svém příjezdu do Prahy se již uchýlil jen k tiskovému ohrazení, v němž avizoval raději složení mandátu, než aby „na sebe bral odpovědnost za politiku ani doma, ani navenek nemožnou“.<sup>29</sup> Ale i tentokrát vyzněl tento krok nejednoznačně.

Nebyl mužem stranického řádu, disciplíny a organizačních struktur. Stejně jako se jim vzpíral a odmítal podřizovat, nedokázal je ani využívat, ani se o ně opřít a nalézat v nich podporu. Na úrovni výkonných orgánů odmítl dále komunikovat, ale přesto hledal alternativní cestu. Jeho intuice jej sblížovala se zdrojem síly, autority a vlivu, který považoval v dané chvíli za jedině autentický – s jeho voliči. Ostatně tak využil argumentaci samotné strany, která v boji o masový charakter své politiky opakovaně zdůrazňovala vůli voličů jako nejvyšší hodnotu. Pro Masaryka byli navíc voliči nejen nejvyšší, ale také poslední instancí, jak psal ještě ze Slovenska Kramářovi. Tehdy viděl svůj kontakt s nimi již jen jako formalitu, která nemůže změnit nic na jeho rozchodu se stranou a straníky.<sup>30</sup> Po návratu do centra dění byla ovšem realita jiná. Den po otištění svého tiskového ohrazení v Času se setkal s důvěrníky strany v Sušici. Dosáhl zde dílčí satisfakce, když mu jednotliví řečníci v diskusi vyslovili důvěru a podporu pro další setrvání v parlamentu a podpořili jej i v jeho střetu se stranou. Navzdory Masarykovu přání ale odmítli tento svůj postoj formalizovat. Masaryk se utekl k autoritě voličů, aby se jí zaštitil do dalšího střetu. Žádal od voličů veřejný projev protestu a podpory proti postupu Národních listů a strany, ohrazující se hlas, který by v dané situaci byl hlasem pádným a z jeho pohledu určujícím. K oficiální rezoluci ale podobná jednostranná výhrada připojena nebyla, v tomto ohledu se mu dostalo jen důvěrné podpory jednotlivců v průběhu diskuse.<sup>31</sup> Teprve toto byl definitivní impuls ke složení obou mandátů – „jestliže tedy voličové svými důvěrníky nevyslovili v osobním sporu svou neobmezenou důvěru pro veřejnost, prof. Masaryk z toho jednoduše učinil konstituční závěr a vzdal se mandátů“.<sup>32</sup> Dne 25. září Masaryk oficiálně složil mandáty zemského i říšského poslance. Ale ani tentokrát nebylo rozhodnutí o rozchodu konečné.

27 – T. G. Masaryk K. Kramářovi 19. 7. 1893, publikováno in: *Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář*, Jan Bílek – Helena Kokešová – Vlasta Quagliatová – Lucie Swierczeková (ed.), Praha 2005, s. 231.

28 – T. G. Masaryk J. Kaizlovi 4. 8. 1893, publikováno in: *Korespondence T. G. Masaryk – Josef Kaizl*, Jan Bílek – Helena Kokešová – Vlasta Quagliatová – Marie Ryantová (ed.), Praha 2011, s. 172.

29 – Tomáš G. MASARYK, *Zasláno*, Čas 7, 23. 9. 1893, č. 38, s. 605–607, citováno ze s. 606.

30 – T. G. Masaryk K. Kramářovi 14. 9. 1893, publikováno in: *Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář*, s. 237.

31 – *V Sušici 24. září...*, Čas 7, 30. 9. 1893, č. 39, s. 615–616.

32 – Prof. Dr. T. G. Masaryk..., Čas 7, 30. 9. 1893, č. 39, s. 620; srovnej též dopis T. G. Masaryka J. Kaizlovi 26. 9. 1893, publikováno in: *Korespondence T. G. Masaryk – Josef Kaizl*, s. 180.

V dalších týdnech se soustředil na jiný projekt, k němuž se upínal již v době nejvážnějších bojů – zakládal novou kulturně politickou revue s názvem *Naše doba* a věřil, že skrze ni bude moci dál působit i politicky.<sup>33</sup> Ale hořkost porážky a pocit křivdy se nedaly potlačit. Vzdal se mandátů, ale neodešel ze strany, podržel si pozici stranického důvěrníka ve svém volebním okrsku. A právě tam, k voličům, se v závěru roku znovu vrátil, aby je aktivizoval v zájmu revanše. Byl to on, kdo volal po znovuvotevení kauzy, aby dosáhl svého očistění a zadostiučnění. Mladý soudní praktikant Ludvík Chlum se před lety angažoval v Masarykově volební kampani na jihu Čech. Na něj se v té chvíli již bývalý poslanec Masaryk obrátil, aby jeho prostřednictvím znovu probudil hlas lidu, neboť „stala se mi hrubá křivda a ta bolí“.<sup>34</sup> Nebylo dost dobře myslitelné, aby se ve věci angažoval osobně, pověřil tedy Chluma, nyní koncipistu v Jihlavě, aby převzal roli prostředníka. V případě pozitivního ohlasu voličů si Masaryk dokonce pohrával s myšlenkou nechat se opětovně zvolit – navzdory odpůrcům ve straně. Zadostiučněním by mu byl právě projev „samostatného“ postupu občanů, vyjadřující vzdor proti „diktátu strany“ – „stačilo by, kdyby pánové a časem i veřejnost viděla, že voličstvo samostatně myslí a jedná, nedají se tak směšně komandovat“.<sup>35</sup> V prosinci toho roku pak skutečně rozeslal voličským důvěrníkům i vedení mladočeské strany rozhodnutí znovu kandidovat v doplňovacích volbách na místo uvolněné sebou samým. Chtěl dosáhnout vyslovení důvěry – nyní již nikoli věcně ve sporu se stranou, Národními listy a Juliem Grégrem, ale zprostředkovaně, jednalo se o vyslovení jakési následné důvěry, již by přece nemohl požívat muž zatížený všemi těmi výčitkami z minulých bojů – kdyby byly oprávněné. Jeho předpokládaný volební boj tak ve skutečnosti mířil k obhajobě dříve prodělaného střetu. Masaryk se znovu pokusil přimět stranické orgány k ústupu pod tlakem voličské základny, ale jeho nejistota již byla příliš patrná, stačil tentokrát jediný dopis výkonného výboru strany a svoji kandidaturu 23. prosince opět a tentokrát již definitivně odvolal.

Masarykovy tehdejší kroky byly plné paradoxů a prokazovaly nejen zmatečnost a vnitřní rozháranost, ale také nezkušenost a jistou dávku politické naivity. Úsilí o znovuzískání mandátu ve skutečnosti nemířilo primárně k obnovení politické pozice, spíše než touha po politickém angažmá zde hrála svoji roli právě satisfakce a potřeba odvěty.<sup>36</sup> Nejistota ohledně správnosti postupu u něho vyvolávala potřebu zdůvodnění a oprávnění, před sebou samým, voliči i obecným vnímáním. Do vysvětlení svých kroků vkládal celou řadu podtextů a zřetelně sledoval cíle ve svých důsledcích až protikladné. V jedné chvíli se zcela zříká politického působení, vzápětí jej alternuje jinou formou politického boje skrze projekt nově vydávané revue. Pustil se do boje se stranou, která mu kdysi dopomohla k získání mandátu, veškeré ataky stranického tisku ustál, nicméně svůj mandát složil, když zjistil, že se nemůže opřít o veřejnou deklaraci důvěry svých voličů. Ale přesto se k nim vrátil,

33 – T. G. Masaryk J. Kaizlovi 9. 9. 1893, publikováno tamtéž, s. 175.

34 – T. G. Masaryk L. Chlumovi 5. 11. 1893, publikováno in: *Masaryk a poslanecký mandát*, České slovo 24, 6. 3. 1932, č. 57, s. 1.

35 – Tamtéž.

36 – „Přiznávám se Vám však, že bych si přál mítí od voličstva satisfakci – přál pro sebe i pro druhé, aby konečně přestal ten zhoubný teror.“ Tamtéž.

svůj nejistý odchod se pokusil znovu zvrátit nestandardním postupem, nicméně opět jako kandidát strany, nikoli jako nezávislý. I tyto skutečnosti svědčily o podvázanosti jeho kroků minulými událostmi. Znovu otevírá možnost kandidatury a jedním aktem tak usiluje současně o získání stranického mandátu stejně jako o demonstraci vůle vzepřít se straně a stranicí. Informuje stranické orgány o svém obnoveném zájmu o stranický mandát, ale zároveň se tak snaží demonstrovat samostatnost úsudku a akce voličů bez ohledu na stranu a stranické mechanismy a tím znevážit její autoritu – ve věcech politického rozhodování, ale rovněž v otázce své vlastní cti a svého boje. Masaryk se pokouší znovu vstoupit do téže řeky, oživit prodělanou situaci, aby se s ní znovu vyrovnal, znovu ji vybojoval.

Masaryk byl politizující intelektuál přicházející z akademického prostředí, odkud si do politického života přenášel zažitě modely. Ve svém zpytavém, neustále revidujícím přístupu k realitě soustavně prověřoval své kroky, svá jednání, vystavuje je pochybnostem, aby z nich vykresal přesvědčení o smysluplnosti, správnosti, koncepčnosti postupu. Ale s podobným přesvědčením a jistotou z politiky na podzim roku 1893 rozhodně neodcházel. Jeho první stranické angažmá v něm zanechalo pachut' nedůvěry, skepse a porážky, jež v řadě ohledů nedokázal překonat. Tedy nedokázal je dobově překonat na poli praktické politiky. Jeho další kroky byly poznamenány rovněž snahou o alternativní vyrovnání se s neúspěchem. Ještě mnohem později Masaryk vzpomínal na nezkušenost a slabost svého politického vystoupení devadesátých let, ale zároveň již s nadhledem zpětně vnímal nový začátek svého působení – „tou svou demisí jsem se politiky nezříkal, naopak; chtěl jsem začít zgruntu; chtěl jsem dělat politiku jinou, buditelskou, působit na mysl našich lidí“.<sup>37</sup>

## **Proměny Macharovy poetiky od debutu *Confiteor* (1887) ke sbírce *Tristium Vindobona* (1893)**

Masarykova výzva ke spolupráci s Naší dobou přišla Macharovi ve velmi vhodný okamžik, během roku 1893 se vzdaloval svým dosavadním literárním přátelům, hledal novou poetiku, nové formy literárního projevu, nové vztahy a možnosti veřejného působení. Ne náhodou v krátkém referátu pro Naši dobu o „jedné z nejinteresantnějších knih naší doby“, monografii *Friedrich Nietzsche in seinen Werken* od Lou Andreas-Salomé, citoval motto uvádějící druhou část Nietzscheových *Ranních červánků* nazvanou Proměny: „Had, jenž nemůže kůži svou svléknouti, hyne.“<sup>38</sup> – Machar vždy zdůrazňoval potřebu neustálé tvůrčí proměny, projevoval nezáměr o dílo, které již dokončil, a soustřeďoval se k tvorbě příští. Stálé přerozovávání ve vztahu k proměnlivé literární, duchovní a politické situaci bylo typické pro literární modernu přelomu 19. a 20. století a představovalo také předpoklad a podmínku osobní i tvůrčí integrity.

37 – Karel ČAPEK, *Hovory s T. G. Masarykem*, Miloš Pohorský (ed.), Praha 1990, s. 121 (Spisy 20).

38 – až., *Friedrich Nietzsche in seinen Werken von Lou Andreas-Salomé*, Naše doba 1, 1893/1894, č. 9, s. 712.

Masaryk v únoru 1894 kritizoval mělké užívání pojmů, jež se objevilo v posudcích Macharovy sbírky politické lyriky *Tristium Vindobona* (1893): „Dnes literární kritika o cynismu, pesimismu a nihilismu musí mítí jasnější vypracovanější pojmy.“<sup>39</sup> Tyto nálepky na básníkovi ulpávaly již od jeho debutu *Confiteor* (1887) a Masaryk útokům kvůli „národnímu nihilismu“ čelil od rukopisné aféry v mnohem větší míře s důsledky profesních postihů a společenského vylučování.<sup>40</sup>

V osmdesátých letech se však cesty univerzitního profesora a o čtrnáct let mladšího literárního debutanta nijak významně neprotínaly. Machar v roce 1886 maturoval na novoměstském gymnáziu v Praze, až do kvinty přitom navštěvoval Akademické gymnázium na Starém Městě.<sup>41</sup> Tam byl sice jeho spolužákem F. X. Šalda, k navázání nějakého bližšího přátelství mezi nimi ale nedošlo, podle vzpomínek Machar tajně užíval pražského nočního života s přáteli dělníky a uční. Nepatřil ani do pozdějšího kroužku mladých literárních přátel H. G. Schauera, do něhož vedle Šaldy docházeli Vilém Mrštík, Antonín Sova, Václav Hladík či Antonín Štolc.<sup>42</sup> Po maturitě se zapsal na práva, nastoupil však jednoroční vojenskou službu na Hradčanech.

V roce 1888 se Machar u Josefa Kaizla poprvé setkal s Masarykem. Rozhovor však nevedl k dalším kontaktům, spíše ukázal rozdílný pohled na literaturu a ruské autory Dostojevského a Turgeněva.<sup>43</sup> Podle korespondence s Herbenem si Machar předplácel Čas a v roce 1888 v něm také publikoval krátký nepodepsaný fejeton o Byronově výročí.<sup>44</sup> Styky s redakcí realistického týdeníku však byly více než volné, s Herbenem se sblížil až v průběhu hálkovské aféry na podzim 1894,<sup>45</sup> obdobně až tehdy začal skutečně sledovat moravské časopisy Literární listy a Nivu, které byly důležité pro formování české moderní literatury a kritiky.<sup>46</sup>

V druhé polovině let osmdesátých Machar docházel do stolní společnosti malostranského hostince U Svatého Tomáše, jíž vévodil Jakub Arbes. Publikoval také ve většině tehdejších literárních časopisů, v Lumíru, Květech, Zlaté Praze, Palečkovi, Světozoru

39 – L. Ž. + M., J. S. Machar, *Tristium Vindobona. I–XX. 1889–1892. Podzimní sonety psány na podzim 1892*, Naše doba 1, 1893/1894, č. 5, s. 374–380.

40 – Viz např. Masarykovy hořké komentáře v dok. č. 33 a 127.

41 – Viz zp. [= Zdeněk PEŠAT], *Josef Svatopluk Machar*, in: Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce, 3/I, M–O, Jiří Opelík a kol. (ed.), Praha 2000, s. 50–54.

42 – Srovnej F. X. ŠALDA, *Úvodní slovo k Juveniliím*, in: Kritické projevy 1, Jiří Pistorius (ed.), Praha 1949, s. 441–449.

43 – Srovnej pozn. a k dok. č. 3: „Bylo to u Kaizla, tehdy v Karlíně, kdy jsem se setkal s Masarykem a on udeřil na mne: Jak se vám líbí Dostojevskij? – Já odpověděl, že si cením výš Turgeněva, je větší umělec, nežene se za senzací děje, jenž u Dostojevského ve větších skladbách je vždy fantastický a pravdě nepodobný atd. K poznání a ocenění Dostojevského jsem dospěl později.“ Srovnej i vzpomínku na četbu Turgeněvova románu *Otcové a děti* in: J. S. MACHAR, *Knihy feuilletonů, III. Konfese literáta. 1900–1901*, Praha 1901, s. 84–85.

44 – *To jsme zase my*, Čas 2, 5. 2. 1888, č. 4, s. 63, nepodepsáno.

45 – Z předchozích let se v Herbenově pozůstalosti dochovaly jen čtyři datované dopisy, viz LA PNP, f. J. Herben.

46 – „Literární listy jsem spatřil po prvé až v bojích o Hálka.“ J. S. MACHAR, *Oni a já, I, 1926–1927*, Praha 1927, s. 77 (Několik roků s Jaroslavem Vrchlickým).

i Ruchu.<sup>47</sup> Zajímala jej především poezie, ne věda nebo politika, dokonale znal českou literaturu 19. století, velmi dobře i poezii evropskou, v čele s pozdními romantiky Lermontovem, Mussetem a Heinem. Znalost české literatury byla následně důležitá jak pro Masaryka, který byl sečtější ve světové literatuře, tak pro Eduarda Alberta, jemuž Machar pomáhal s výběrem autorů a básní pro pětisvazkovou řadu německých překladů z české poezie *Poesie aus Böhmen* (1893–1895).

První sbírky Macharovy lyriky *Confiteor* (1887) a *Bez názvu* (1889) Masaryk ovšem mýjel bez povšimnutí, pokud v druhé polovině osmdesátých let psal o české literatuře, soustřeďoval se k otázce adaptace realismu v české literatuře, především v próze a dramatu.<sup>48</sup> Obdobně jako například Schauer požadoval zkonkrétnění literatury, překonání romantických šablon, fabulí i autostylizací.<sup>49</sup> Souhlasil by proto zřejmě se Schauerem, který sbírce *Bez názvu* vytýkal romantickou rozpolcenost, přílišné zaměření k subjektu, „neplodnou heinovskou ironii“ a vyzýval talentovaného básníka, aby se „z nihilistické nálady“ „probral k realismu“.<sup>50</sup>

Machar ve své prvotině *Confiteor* sledoval vlastní cestu, soustředil se na intimní sféru a vytvořil mluvčího, který programově odmítá jakoukoliv služebnost literatury stejně jako hodnoty, nebo spíše konvence české maloměstanské společnosti (ta bude i nadále trvalým předmětem jeho ironické kritiky). V první sbírce se z této „lepší“ společnosti vyčlenil, mluvčí je představen jako rozpolcený, sebelitostivý i sebeironický outsider, nudící se „živá mrtvola“.<sup>51</sup> Tato autostylizace nepřála kritickému zachycení společenské skutečnosti, Schauer však rozpoznal určitou další možnost v Macharově nemetaforickém, prozaickém verši usilujícím o zpředmětnění poezie prostřednictvím přímého pojmenování.<sup>52</sup>

Machar v dalších sbírkách – ve čtyřech knihách sonetů<sup>53</sup> a v *Tristium Vindobona* svou autostylizaci skutečně proměňoval. Sonety představují náladovou lyriku rozeznívanou melancholickými tóny. Motivy deziluze, izolace a rezignace odrážejí hlubokou životní a existenční krizi, vyvolanou životem ve Vídni.

Machar se do podunajské metropole přestěhoval coby novomanžel v září 1889 i se svou ženou Hedvikou, rozenou Marešovou, poté, co marně hledal úřednické či žurnalistické zaměstnání v Praze. Na etnický, kulturně, sociálně i politicky heterogenní prostor

47 – K vzpomínkám na osmdesátá léta 19. století srovnej J. S. MACHAR, *Knihy feuilletonů, III. Konfese literáta. 1900–1901*, Praha 1901.

48 – Srovnej stati O realismu u nás, Realismus a romantismus, rozbor Vláckova románu *Zlato v ohni* a Vrchlického historického dramatu *Exulanti* a další kritické stati in: T. G. MASARYK, *Z bojů o rukopisy. 1886–1888*, Jana Svobodová (ed.), Praha 2004 (Spisy TGM 19); a *Slovanské studie a texty z let 1889–1891*, Jiří Gabriel – Helena Pavlincová – Jan Zouhar (ed.), Praha 2007 (Spisy TGM 20).

49 – Srovnej i Martin HRDINA, *Mezi ideálem a nabou pravdou. Realismus v českých diskusích o literatuře. 1858–1891*, Praha 2015.

50 – A. [= Hubert Gordon SCHAUER], *Bez názvu. Básně J. S. Machara*, Čas 3, 25. 5. 1889, č. 22, s. 364–365.

51 – J. S. MACHAR, *Confiteor*, Praha 1887, s. 51 (XVII. Elegie).

52 – Srovnej Zdeněk PEŠAT, *J. S. Machar básník*, Praha 1959; Jiří BRABEC, *Poezie chce být předmětná*, in: *Poezie na předělu doby. Vývojové tendence české poezie koncem let osmdesátých a na počátku let devadesátých XIX. století*, Praha 1964, s. 125–126.

53 – J. S. MACHAR, *Letní sonety*, Praha 1891; *Zimní sonety*, Praha 1892; *Jarní sonety*, Praha 1893; *Podzimní sonety*, Praha 1894.

habsburské metropole reagoval zprvu úzkostně, jako nižší úředník Ústavu pro pozemkový úvěr (Boden Credit Anstalt) byl konfrontován s většinově podřadným sociálním postavením vídeňských Čechů, prožíval strach z asimilace i ze zprětrhání literárních vazeb, jež v druhé polovině osmdesátých let navázal. Zatímco v Praze jako básník odmítal národní úkol poezie, veškerou vlasteneckou a politickou lyriku, Vídeň před něj naléhavě postavila českou otázku politickou, státoprávní, sociální i kulturní. Z těchto konfrontací se rodí Macharova nová, společensky aktivní autostylizace vytvořená ve „vídeňských zalozpěvech“.

Sbírka *Tristium Vindobona* přinesla opět estetickou inovaci jako předchozí sbírky, tentokrát, překvapivě vzhledem k předchozím postojům, v žánru politické lyriky. Místo outsidersa, který „nemá žádných ideálů“<sup>54</sup> a zdá se směšným sobě i společnosti, se zde představuje „dobrovolný vyhnanec“, česká „vedeta na Dunaji“. Tento nový mluvčí si zachovává svůj názorový individualismus i tvůrčí nezávislost. V předmluvě dedikované Aloisi Jiráskovi se Machar vymezil proti svým předchůdcům – nechce působit didakticky, podněcovat idealistické city či působit na emocionální a iracionální identifikaci s národním kolektivem, opakovat tradiční symboly a mýty jako starší vlastenecká poezie, jeho básně nepodávají ani žádný zveršovaný stranický program jako rétorická, abstraktní poezie Svatopluka Čecha, oblíbená u mladočechů i pokrokářů. Důraz kladl na racionální reflexi, kritičnost, osobní stanovisko a v závěru úvodního slova charakterizoval své básně jako „pár alarmujících výstřelů od osamělé vedety na Dunaji“.<sup>55</sup> Prostřednictvím tohoto obrazného příměru z vojenské terminologie (vedeta = předsunutá hlídka na území nepřítelé) se „opevnil“ vůči bezprostřednímu, nepřátelskému, cizímu, „barbarskému“ vídeňskému prostředí a vytvořil si i nový vztah k národní společnosti – úkolem „vedety“ bylo pozorovat nejen „nepřítelé“, ale i jednání českých politiků a varovat čtenáře „doma“ v českých zemích. Tuto svou pozici, již později s dávkou sebeironie i vážnosti nazýval „českým konzulátem“ ve Vídni, držel a rozvíjel po další čtvrtstoletí. Albert Pražák ji výstižně charakterizoval v nekrologu básníka:

„Když mu doma nedali vysněnou ‚stoličku‘ vedle Nerudova fejetonního ‚trůnu‘, když musil za chlebem do největšího města nad Dunajem, byl sice chvílku nešťasten, toužil z cizího ‚mlýna‘ domů, hledal kouř své Ithaky, [...] zacházel docela do Favoritt na poslech rodné mluvy, ale i při této nostalgii začínal brzy pochopovat, že jediné toto bylo jeho nejlepší životní řešení, že toto byl jediné vzduch pro jeho do široka dýchající plíce, že jen tato observatoř lidí a věcí byla dosti vysoká a prostranná pro všechno to, co chtěl a musil vidět a o čem chtěl promlouvat na změnu doby a lidí. Tam, uprostřed všeho rozhodného dění státu, v směsi národů, v nejhustější spleti dobové vzdělanosti, v přívalu novin, ve vzmachu divadel, hudebních produkcí a výstav, v nánosu tradic a v podkopu průbojů měla nejvhodnější místo jeho ‚vedeta‘ a ‚poplašný zvon‘, jen tak mohl rozvířiti onen ‚průvan myšlenek‘, v němž chtěl stylizovati domovu onu pravdu, jež nás mohla uvést na schůdnější cestu s jistějším konečným východiskem. Právě, že se mu odtud jevily Čechy

54 – J. S. MACHAR, *Confíteor*, s. 126 (Sloky polemické).

55 – J. S. MACHAR, *Tristium Vindobona I–XX. Básně (1889–1892)*, Praha 1893, s. 8.

menšími a titěrnějšími, mohl je zvětšovat a odmalichernit, mohl je lépe a uvědoměleji zbavovat všech kazů [...].“<sup>56</sup>

Pražák vystihl, že Vídeň i pro Machara znamenala „kreativní prostředí“,<sup>57</sup> jakkoliv vztah „města Fajáků na Dunaji“ a českých zemí zobrazil ve svých „žalozpěvech“ antagonisticky prostřednictvím různých obrazů, symbolů a alegorií. Svou „otčinu“ přitom nijak neidealizoval. Naopak například v nejznámější básni Na Kahlenbergu polaritu Vídeň–Čechy prohloubil o polaritu vnitřní, mezi českou národní minulostí a českou přítomností ovládanou politickou frází. V básni Smutné perspektivy působí povrchnost českého života vzhledem k osudové a přitom neurčité atmosféře hlubokých modernizačních přeměn konce století varovně apokalypticky:

Blýskavé fráze, hesla, slova, slova –  
vše nic než hořkost vzbouzí ve hrudi...  
A v obzor stoupá doba hrozná, nová –  
tak my v ní jdeme k svému osudí...<sup>58</sup>

V alegorických básních jako Na Kahlenbergu se mluvčí proměňuje v mytickou postavu, která varuje Čechy jako antická Cassandra, slyší řeč a nárek české země, je propojena s jejími dějinami, „otci“. Markantní je přechod od dřívějšího „já“ k „my“, a tím i k identifikaci mluvčího s osudy národního kolektivu. Ohrožení, které prožívá v podunajské metropoli, se stává ohrožením kolektivním. Tvorba, psaní zachraňuje básníka před „utonutím“ v moři velkoměsta.<sup>59</sup> Napříště již Macharovým básním nedominuje introspekce, svou pozornost zaměřuje k časovým politickým a sociálním tématům.

Tato východiska byla Masarykovi blízká, právě sbírka *Tristium Vindobona* byla hlavním podnětem, proč Machara oslovil ke spolupráci s Naší dobou. V dané chvíli mu konvenovala jednoznačná kritika žurnalistické a politické fráze reprezentované Národními listy i chováním mladočeské reprezentace v parlamentu, kam Machar chodíval pozorovat jednání.

V březnu 1894 vyšla v Naší době recenze sbírek *Tristium Vindobona* a *Podzimní sonety*, autorem první části byl Macharův vídeňský přítel Václav Kratochvíl, jemuž byly *Podzimní sonety* dedikovány, druhou část napsal Masaryk. Posudek byl již součástí osobního a otevřeného dialogu, který v následujících mnoha letech ovlivňoval jak texty soukromé, tak i veřejné. Nezřídka se stávalo, že Masaryk téměř doslova využil argumentů či úvah z Macharových dopisů, v roce 1895 například v textech o Vrchlickém.

Jednotlivé básně sbírky *Tristium Vindobona* sice vznikaly již od přelomu osmdesátých a devadesátých let, na knižních pultech se však sbírka objevila až v září 1893 a tehdy

56 – Albert PRAŽÁK, *Za J. S. Macharem*, Naše doba 49, 1941/1942, s. 385–392, citováno ze s. 385–386.

57 – Emil BRIX (ed.), *Kreatives Milieu. Wien um 1900*, Wien 1993.

58 – J. S. MACHAR, *Tristium Vindobona*, s. 17 (Smutné perspektivy).

59 – Lucie KOSTRBOVÁ, *Mezi Prahou a Vídní. Česká a vídeňská literární moderna na konci 19. století*, Praha 2011, s. 269.

aktuální proces s tzv. Omladinou vytvořil nečekaný recepční rámec, do básní byly vkládány nové politické významy. V soukromém dopise o tom Macharovi psal například Kvapil: „Vaše kniha přišla tak v čas, že snad ani neuvěříte, jaký tu dělá rozruch. Ozývají se i hlasy, že by mohla být dodatečně zkonfiskována – ano, tak to u nás teď dopadá.“<sup>60</sup> Rovněž autoři recenze v Naší době na tyto okolnosti poukazovali, představovali Machara jako básníka hojně čteného a dokonce napodobovaného:

„Než nám uděleno slovo o Tristium, doslýcháme zatím, že čtenářstvo samo po knize pilně se poptává a kupuje ji; redaktoři nám svěřují, že se jim od určitého času hrnou ‚macharovské sonety‘ básníků mladší generace, a zatím již se také ozvaly téměř všechny časopisy; jsou až na dva plny chvály – což by jistě mnoho neznamenovalo, kdyby v nich nebylo zároveň tak mnoho obsažného řečeno.“<sup>61</sup>

Následné posouzení Macharových básní je na Masaryka nezvykle dialogické, kritické poznámky jsou kladeny formou návrhů, otázek, najevo jsou dávány pochyby („jestli se nemýlím“, „rád bych slyšel úsudek jiných“). Masaryk v *Tristium Vindobona* stejně jako v jiných literárních dílech hledal myšlenky, posuzoval přiléhavost obrazu a významu, logiku symbolů. Zaměřil se nejen na alegorické básně jako většina ostatních kritiků, nýbrž i na druhý typ básní ve sbírce zastoupených, jež směřovaly k jednoznačnému vyjádření myšlenek a k svěbytné sociální a politické kritice.<sup>62</sup> Význam sbírky spatřoval v propojení řady aktuálních společensko-politických témat, z celku vyčetl sobě blízký světónázor. Jako básníkovo krédo citoval čtyřverší z básně VIII., věnované historickému státnímu právu:

Jsi tady  
a žiješ,  
chceš volný jít k předu  
tím právem, že zde jsi,  
že žiješ a že chceš.<sup>63</sup>

Machar zde na rozdíl od zastánců historického práva a historismu vůbec akcentoval přítomnost a budoucnost, obdobně měl realismus podle Masaryka čelit zbytnělému historismu.

Masaryk také v Macharově poezii nacházel obdobné kritérium života, jež sám zastával – otázka, jak „plně žít“ a co to znamená v individuálním i národním smyslu, byla pro něj kardinální. Apelativně se k ní vracel ve svých knihách, zejména pokud se obracel na mládež. V roce založení Naší doby vyzýval například pokrokáře, aby na svou politickou

60 – LA PNP, f. J. Kvapil, J. Kvapil J. S. Macharovi 28. 9. 1893.

61 – L. Ž. + M., J. S. Machar, *Tristium Vindobona. I–XX. 1889–1892. Podzimní sonety psány na podzim 1892*, Naše doba 1, 1893/1894, č. 5, s. 376.

62 – Srovnej Zdeněk PEŠAT, *Tristium Vindobona I.–XX.*, in: Miroslav Červenka – Vladimír Macura – Jaroslav Med – Zdeněk Pešat, *Slovník básnických knih*, Praha 1990, s. 330–332.

63 – J. S. MACHAR, *Tristium Vindobona*, s. 38 (VIII.).

aktivitu pohlíželi v principu filozoficky a individualisticky z hlediska životního smyslu: „Jak mám žít – toť hlavní otázka životní, kterou si každý pořád a pořád dává, skrytě snad a netroufale, ale určitě a jasně dosti, a k otázce té poctivý člověk dá poctivě odpověď plnou, určitou, jasnou!“<sup>64</sup>

Masaryk v *Tristium Vindobona* našel mluvčího připraveného k činu, jehož Schauer ve sbírce *Bez názvu* ještě postrádal.<sup>65</sup> Proto také nemohl souhlasit s označováním Machara jako pesimisty či nihilisty. Problémem moderního nihilismu se Masaryk zabýval již od své práce o sebevraždě, zejména na ruské literatuře si osvětloval příčiny a důsledky mravní a duchovní anarchie jedince, který – jak výstižně napsal František Goetz – je vytržen z metafyzických a společenských souvislostí a ocitl se „v metafysické samotě se svým přepjatým individualismem, subjektivismem, solipsismem a egocentrismem, které však nestačí na vnitřní vyplnění lidské bytosti“.<sup>66</sup>

Masaryk se ke známým úvahám o titanismu a faustovství rozbíhal již v letech 1894/1895 – pro zamýšlený almanach moderny navrhoval studii o Faustovi.<sup>67</sup> Macharovo dílo však problém nihilismu netraktovalo a v recenzi sbírky *Tristium Vindobona* Masaryk rovněž odmítl zaměňování nihilismu se skepsí, která pro něj znamenala kritické přezkoumávání skutečnosti, zainteresovanost na společenském dění. S aktivním vztahem k přítomnosti ovšem také souviselo odhodlání „být nepohodlný“: „Básník, zdá se, je tu i tam nepohodlný svou otevřeností; bude ještě nepohodlnější, až po něm a s ním, zejména v mladších řadách, ozývati se budou stále a stále silnější hlasy: pryč s těmi pohádkami před námi, pohádkami za námi [...]“.<sup>68</sup>

Z Macharových *Podzimních sonetů* Masaryk vybral a v recenzi ocitoval závěrečná trojverší z básně Sonet o sobě, jako určité krédo, v němž se mluvčí hlásí ke své rozporné době:

Jsem ve všem atom doby svojí.  
Co jí věř, věř též hrudi mojí,  
co v hrudi mé, tím verše zní.

Chvílemi klnu bídě její,  
chvílemi se jí hoře směji  
a vždycky, vždycky trpím s ní...<sup>69</sup>

64 – T. G. MASARYK, *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*, Jiří Brabec (ed.), Praha 2000 (Spisy TGM 6), s. 237.

65 – „Machar nejví nikde nejmenší chuti vzpružiti se k činu [...]“ A. [= Hubert Gordon SCHAUER], *Bez názvu. Básně J. S. Machara*, Čas 3, 25. 5. 1889, č. 22, s. 365.

66 – František GOETZ, *Dostojevskij a Masaryk*, in: Vůdce generací I. Masarykův sborník V, Praha 1930–1931, s. 298–304, citováno ze s. 300.

67 – Srovnej dok. č. 130 a 141.

68 – L. Ž. + M., J. S. Machar, *Tristium Vindobona. I–XX. 1889–1892. Podzimní sonety psány na podzim 1892*, s. 376.

69 – J. S. MACHAR, *Podzimní sonety*, s. 47 (Sonet o sobě).

Jindřich Vodák retrospektivně napsal, že pod Masarykovým vlivem, ze shody a posléze vzepření, „vyplynuly nejlepší činy a stránky Macharovy básnické tvorby“.<sup>70</sup> Vztah však nebyl nijak jednostranný. Machar do něj vkládal svou individualitu, již Masaryk od počátku respektoval. Jeho verše v básnické zkratce mnohdy vyjadřovaly postoje a významy, jež Masaryk musel ve svých textech rozvíjet daleko složitěji a, jak se domníval, mnohdy s menším efektem. Literární tvorbu Masaryk pokládal za důležitou složku kultury, obzvláště u malého národa. Pro své další kulturně a politicky reformní plány potřeboval českého básníka a s ohledem na tehdejší spektrum českých mladých autorů a Masarykovy výhrady k většině z nich (k Sovovi, Mrštíkovvi, Karáskovi, Procházkovvi, Šaldovi) byl Machar volbou nejlepší.

70 – Jindřich VODÁK, *Machar a Naše Doba*, *Naše doba* 41, 1933/1934, s. 343–346, citováno ze s. 344.

# Jednotící vize

## **Naše doba – revue pro vědu, umění a život sociální**

S počátkem Masarykova hledání nové literární či buditelské politiky či politicko-kulturní reformní činnosti byl neodmyslitelně spjat časopis *Naše doba*. Novou měsíční revue připravoval Masaryk již od jarních měsíců. V přípravách se stále zřetelněji projevovala frustrace z politických sporů a hádek. Masaryk vnímal současnost, onu „naši dobu“, jako dobu zlomu, přerodu a hluboké změny, kterou je třeba naplnit. Tíseň z efemérnosti a omezenosti politického vlivu počalo přehlušovat a nahrazovat nadšení nad novým projektem revue jako práce koncepční a dlouhodobé hodnoty. Založení Naší doby však mělo i další konotace, bylo spojeno se zánikem *Athenaea*, vědeckého měsíčníku,<sup>71</sup> v němž Masaryk od roku 1883 prosazoval spolu s dalšími univerzitními kolegy mladší generace novou koncepci a organizaci moderní vědecké práce. Poté, co na jaře 1886 Gebauerovy, Masarykovy a další články vyvolaly celospolečenskou rukopisnou aféru, odstoupil Jan Otto od vydávání časopisu a Masaryk převzal vydávání sám, od šestého ročníku (1888/1889) byl šéfredaktorem a vydavatelem Josef Kaizl, v posledním, desátém ročníku (1892/1893) byl spoluredaktorem Masarykův žák František Drtina. V posledních dvou ročnících převzal vydávání nakladatel J. R. Vilímek. Nakladatelské pozadí zániku *Athenaea* a založení Naší doby ve vzpomínce na spolupráci s Masarykem připomněl Drtina takto:

„Redigoval jsem spolu s profesorem Kaizlem ve dvou posledních letech *Athenaeum*. Vycházelo tehdy u Vilímka. Nakladatel byl ochoten i při deficitu *Athenaeum* vydávati dále, ale byl by rád viděl, aby program tohoto měsíčníku byl uzpůsoben také zvláštním potřebám jeho nakladatelství. Nabídku v tomto smyslu učinil mi jménem nakladatelovým profesor Antonín Rezek, jenž u Vilímků bydlil. Na to nemohli jsme přistoupiti, a proto navrhl jsem profesorovi Masarykovi a Kaizlovi, aby se proměnilo *Athenaeum*. Hledali jsme nového nakladatele. Nalezli jsme jej v osobě pana Laichtera, jenž byl tehdy vrchním účetním u Ottů. V červnu roku 1894 za krásného nedělního dopoledne sešli jsme se do té doby se neznající v kavárně Deminově na Vinohradech a tam byl položen základ Naší doby a nakladatelství Laichterova tak významného v našem kulturním vývoji.“<sup>72</sup>

Jan Laichter, který v nakladatelství J. Otto už od roku 1883 vedl administraci *Athenaea*, vzpomínal na vznik Naší doby obdobně, zdůraznil přítom svůj záměr

71 – Srovnej Zdeněk NEJEDLÝ, *T. G. Masaryk. IV. První výboje*, Praha 1937, s. 48–100; Zdeněk KALISTA, *Masaryk a historie v Athenaeu*, *Naše věda* 29, 1938, č. 3–5, s. 76–107; Ivo REJCHRT, *Athenaeum a literární věda*, Masarykův sborník XI–XII, Praha 2004, s. 115–133.

72 – *Vzpomínky. František Drtina*, in: T. G. Masarykovi k šedesátým narozeninám. Masarykův sborník IV, Edvard Beneš – František Drtina – František Krejčí – Jan Herben (ed.), 2. vyd., Praha 1930, s. 337–343, citováno ze s. 342–343.

nereformovat Athenaeum, nýbrž založit naučnou revui pro širší čtenářské publikum:

„Sešli jsme se na Vinohradech v Demince. Dr. Drtina mi předložil obšírný písemný návrh na reorganizaci Athenaea. Pověděl, že Vilímek, který před rokem Athenaeum převzal do nákladu, již se ho vzdává, a jemu ani se tam nelíbí. Zdůraznil jsem, že Athenaeum svůj úkol vykonalo, ale nezakořenilo, i byla by marná všechna práce. Mohu pouze pomýšlet na časopis úplně nový, naprosto odlišný titulem, obsahem i úpravou pro širší kruhy inteligence.“<sup>73</sup>

Laichter získal nakladatelskou koncesi až v březnu 1896 a následně se stal významným vydavatelem především naučné literatury, ale i beletrie či dětské literatury.<sup>74</sup> V prvním ročníku byl jako „majitel a vydavatel“ revue uveden jeho mladší bratr Josef Laichter, literární kritik a spisovatel, který se na revui podílel i obsahově. Hlavní podíl na koncepci měl ovšem Masaryk. Ještě dva týdny před složením mandátů komentoval svoji představu nové politické práce způsobem, který zřetelně dokládá změnu jeho priorit – v dopise J. Kaizlovi napsal, že revue nebude představovat utlumení politické práce, ale naopak její posílení. Měla to však být politická práce svého druhu, soustředující se na nové dlouhodobé cíle a také na novou, mladší generaci. – „Revue mi leží teď na mysli více než politika, tj. revui i politicky zesílíme. Musíme na mládež působiti a jinak než revui nelze působiti trvaleji a mocněji.“<sup>75</sup>

Autorský okruh Naší doby se obdobně jako u Athenaea rekrutoval z univerzitního prostředí (název měl podle Laichtera vymyslet filozof František Čáda), ale nejen z něj, jak ukazuje případ Macharův, Krejčího či Šaldův. Masaryk zde soustřeďoval i své žáky a sympatizanty, v dopisech s Macharem se opakují například jména mladších právníků a budoucích politiků Eduarda Koernerera, Václava Choce či Cyrila Horáčka. Od prvního ročníku v revui publikovala i Charlotta G. Masaryková – jak vyplývá z korespondence, psala s Masarykem výtvarné referáty pod pseudonymem Lorenzo, byla i autorkou článků o Bedřichu Smetanovi, které vedly k ochlazení vztahů mezi Masarykem a Hostinským. Časopis měl být moderní naučnou a zároveň kulturně-společenskou revui, která by nahradila například starší Osvětu, jež také na vznik nového časopisu reagovala polemicky.<sup>76</sup> Masarykovi záleželo na tom, zachytit aktualitu nejen ve vědě (Athenaeum plnilo důležitou zpravodajskou úlohu o nových vědeckých publikacích), ale i v politice, hospodářství, sociální oblasti, v literatuře, hudbě a umění, oddíl studií proto doplňovaly recenze, zprávy, sociální, politické, hospodářské a časopisecké rozhledy.

73 – Jan LAICHTER, *Jak se prof. T. G. Masaryk stal redaktorem Naší doby*, Naše doba 32, 1924/1925, s. 348–355, citováno ze s. 354.

74 – Srovnej oh [= Oleg HOMOLA], *Jan Laichter*, in: *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*, II/2, K–L, Vladimír Forst a kol. (ed.), Praha 1993, s. 1123–1126.

75 – T. G. Masaryk J. Kaizlovi 9. září 1893, publikováno in: *Korespondence T. G. Masaryk – Josef Kaizl*, s. 175.

76 – Viz například protimasarykovský pamflet redaktora Osvěty: Václav VLČEK, *Jan Herben & Cie*, Praha 1899, nebo články: Eliška KRÁŠNOHOŘSKÁ, *Vítězslav Hálek. Kritika o kritice*, Osvěta 24, 1894, sv. 2, č. 12, s. 1122–1130; František ZÁKREJS, *Nová světla*, tamtéž, s. 1130–1144.

Masarykovy myšlenky a postoje rozváděla úvodní programová stať prvního čísla z 20. října. Úvodník sice nebyl podepsán, ale je nanejvýš důvodné se domnívat, že autorem byl právě on, jako ostatně z jeho pera vycházela většina programových textů revue. Již titul apeloval na angažovaný, osobní a zároveň kolektivní vztah k přítomnosti, „naší době“. Úvodní prohlášení mělo mobilizační tón: „Do práce svolávání jsme všichni, a hlásí se dělníků mnoho; i my stavíme se v řadu jejich.“<sup>77</sup> Podobná slova se opakují i nadále a vytvářejí představu nové doby a možností k uplatnění, jež nesmějí být promarněny, protože se nemusí opakovat. Tento apel novosti směřoval k mladším generacím, vytčené výzvy však mohly být zklamáním.

Úvodník jako by jen zopakoval existenciální národní otázky herderiánského základu, na nichž bylo české národní povědomí vystavěno a k nimž se utíkalo vždy v dobách nejistého hledání smyslu a směru národní identity: „Všichni klademe si hlavní otázku: které a jaké je místo našeho národa v řadě národů evropských, jaké je naše postavení ve vývoji lidstva?“<sup>78</sup> Obdobně formuloval svůj úvodník Hubert Gordon Schauer, když v prosinci 1886 otevíral nový politický čtrnáctideník Čas.<sup>79</sup> Čas i Schauer osobně měli k Masarykovi blízko a úvodník byl tehdejšími debatami mezi Schauerem a Masarykem poznamenán, proto mohl být okolím pokládán za text Masarykův. Přesto mají oba úvodníky zřetelně odlišné vyznění. Schauerova výzva byla zatížena skepsí nejistoty, jak onu klíčovou otázku identity zodpovědět, zda je pro národ a lidstvo účinnější a účelnější protežovat vlastní národní zájem, či se raději přizpůsobit zájmům obecnějším, civilizačním. O několik let později byla z pohledu Naší doby tato nejistota překonána a list měl plnit a potvrzovat sevřeně český národní zájem.

Masaryk nadále zdůrazňoval rovinu sebepoznávání, poznávací, revizní – „poznati chceme svou samobytnost, určití chceme, co máme svého, chceme sčítovati, co dali jsme jiným a co od jiných jsme obdrželi; chceme se náležitě poznávati [...]“<sup>80</sup> prostředkem poznání měla být kritika: „podmínka sebepoznávání kritika jest, do jisté míry kritika tímto sebepoznáváním už jest.“<sup>81</sup> Samozřejmě ani důsledný racionální criticismus nebyl pro Masaryka nový, jeho zásady prosazoval už od let osmdesátých, revize vědeckých, kulturních, politických a mravních základů a zásad české společnosti tvořily leitmotiv jeho úvah a požadavků, sám byl vždy připraven přehodnotit své postoje a zkušenosti a nově rozvrhovat své jednání. To v letech 1893–1895 mimo jiné vedlo k rozchodu s předchozími spojenci, ať již „časisty“ Karlem Kramářem a Josefem Kaizlem, tak mnohými „athénčiky“ včetně Jaroslava Golla a Otakara Hostinského.<sup>82</sup> Upřílišněný, rozkladný criticismus mu byl také vyčítán jeho oponenty, ve zmíněném úvodníku však představil kritickou poznávací analýzu jako pouhý předpoklad syntézy, jednotného, „souladného“

77 – *Naše Doba*, Naše doba 1, 1893/1894, č. 1, s. 1–3, citováno ze s. 1.

78 – Tamtéž.

79 – H. G. [= Hubert Gordon SCHAUER], *Naše dvě otázky*, Čas 1, 20. 12. 1886, č. 1, s. 1–4.

80 – *Naše Doba*, Naše doba 1, 1893/1894, č. 1, s. 1–3, citováno ze s. 1.

81 – Tamtéž.

82 – Srovnej Martin KUČERA, *Spor o Otakara Hostinského (a Charlottu Masarykovou)*, in: Charlotta G. Masaryková, Marie L. Neudorfllová (ed.), Praha 2001, s. 93–119.

světónázoru a organického národního života, který se stává úběžným požadavkem jeho dalších studií:

„Rozbírati, rozkládati pravíme – ne rozkládati a rozsekávati musí analyse, analyse přímo zdravá. Nechceme svým rozbíráním a rozkládáním, nechceme svou kritikou a analysí ztráceti celosti a jednotnosti; usilujeme o názor na svět a na národ jednotný a celkový, co možná v sobě souladný.“<sup>83</sup>

V tomto přístupu se projevuje kritický a zároveň politizující intelektuál hledající nejprve pevný základ východiska, aby se mohl vydat správnými cestami svého dalšího kulturního, myšlenkového a v neposlední řadě též politického působení. Pro českou politiku jako celek a proces, ale rovněž pro sebe samého v situaci a pocitu zklamaného a odstaveného poslance a straníka Masaryk přistupoval k jejímu bazálnímu uchopení, aby v ní odhalil kořen češství a našel orientační body pro její další cesty. Může být sporné, zda se český národ na počátku devadesátých let skutečně ocital v novém východisku, zda znovu stál na pomyslném startovacím bodě. Počínající éra moderny měla řadu dispozic a následně rovněž argumentů k tomu, aby (nejen) sama sebe přesvědčila, že tomu tak je. A právě tak byly založeny všechny Masarykovy projekty dalších let – jak organizačně žurnalistické (Naše doba), tak literární (koncepce knižního kvadriptychu kolem *České otázky*). Let, jimiž se prolíná první fáze vztahů T. G. Masaryka a J. S. Machara.

## **Slovanské studie a Česká otázka – Jan Kollár**

Obě osobnosti si byly blízké, jak svým naturelem a životní orientací, tak aktuálním pocitem jisté zahořklosti. Její příčiny byly odlišné, ale důsledky podobné, ve svých reakcích se nyní oba upínali k hledání nových nástrojů k zvrácení výsledků starých bitev. V prvotních Masarykových kontaktech, v nichž se obracel na básníka Machara s prosbou, aby jej uvedl do světa poezie, můžeme číst právě a především snahu proniknout do další úrovně možné formy komunikace se společností. Snaží se oprostit od apriorního politického a stranického vnímání problematiky soudobé společnosti, a přesto autoritativně hodnotit její směřování, reformulovat její vlastní vnímání, sebereflexi. A pro pevnost a přesvědčivost svých vývodů se snaží nalézat jejich pestrá zdůvodnění a odkazy jak v čase, tak také ve formě. Odkazuje k minulosti, aby lépe demonstroval současnost, a právě tak se snaží o pochopení dobové reality skrze odlišné přístupy těch, kteří hledají a jsou disponováni, aby nacházeli klíč k analýze společenského vývoje.

Jedním z Masarykových nosných témat osmdesátých let byl výklad slovanského světa. Toto téma chtěl rozpracovat ve svých obsáhlých *Slovanských studiích*. Přístupové koridory k výkladu předjímal v četbě a pochopení prózy Rusa Dostojevského či Poláka Mickiewicze, v té době realizoval jediný výraznější výstup z tohoto projektu, a to na základě rozboru

83 – *Naše Doba*, Naše doba 1, 1893/1894, č. 1, s. 2.

filozofa Kirejevského.<sup>84</sup> Nyní se k tomuto projektu vrátil, aby posunul vnímání slovanského světa skrze výklad básnického díla Jana Kollára. Rovněž v tomto ohledu můžeme vnímat Masarykovo upnutí se k básnictví a Macharovi jako jeho zasvěcenému nositeli. Masaryk, jak přiznává v korespondenci, vázanému slovu nerozumí, nechápe, „z jaké vnitřní potřeby rodí se verš“.<sup>85</sup> Co víc, sám Kollár pro něj není nijak inspirativní autor: „Kollár sám mne nezajímá, je jaksi škrobený, pastorský ve svých myšlenkách, také málo originální“.<sup>86</sup> Nemá o Kollárovi příliš vysoké mínění, jako má pochybnosti o celé české literatuře, ale potřebuje jej, chce pochopit jeho práce, jeho poezii, aby se mu staly laboratoriem pro formulaci vlastních úvah. Nebude to poprvé ani naposledy, co si Masaryk volí cizí předlohy, aby je opanoval a zapracoval do svých interpretačních konstrukcí. Dráždí jej k tomu samo pojetí Kollára v české diskusi, které mu přijde příliš ploché, bez hlubšího pochopení, neboť Kollárovi „publikus vlastenecký a literární“ nerozumí,<sup>87</sup> nechápe jej v kontextu vývoje a jeho dědictví nadto spatřuje ve *Slávii* Svatopluka Čecha... – „To že je slovanství? [...] ty sáhodlouhé popisy docela vedlejších věcí, protože o hlavních neví, co povědět.“<sup>88</sup>

Ke Kollárovi se tak obracel a vracel pod vlivem nejen politické zkušenosti, ale rovněž vlny dobového zájmu o slovanské téma v Čechách. V roce 1893 se dovršilo sto let od narození autora *Slávy dcery*. Velké jubileum provázela celá řada oslav, slavili jej rovněž vídeňští vlastenci, ze spolupráce tamních spolků, českého Akademického spolku ve Vídni a slovenského Tatranu, vzešel jubilejní sborník redigovaný slavistou Františkem Pastrnkem. Měl připomenout nejen Kollárovo, ale rovněž aktuální slovanské nadšení, i proto byla jeho koncepce zřetelně vymezena linií spojující pěvce *Slávy dcery* s jeho soudobým pokračovatelem, Svatoplukem Čechem, oním dědicem kollárovského ducha, jak jej ve svém příspěvku označila Teréza Nováková.<sup>89</sup> Sám Čech celý sborník uvedl další z básní bojovné slovanské vize o naplnění všeho, co předpovídal prorok nerozborné Slávie.<sup>90</sup> Úvahu o slovanském kontextu Kollárova díla obstaral mladý slovinský slavista Matija Murko.<sup>91</sup> Masaryk však ke sborníku přizván nebyl, ačkoli byl autorem nového, jak se domníval progresivního, pojetí slovanské otázky, ačkoli držel projev na kollárovských slavnostech ve Vídni 29. května toho roku,<sup>92</sup> ačkoli byl Akademickým spolkem ve Vídni,

84 – Masarykova studie vycházela od 15. prosince 1888 na stránkách Athenaea, následně též samostatně, Tomáš G. MASARYK, *Slovanské studie I. Slavjanofilství Ivana Vasiljeviče Kirejevského*, Praha 1889; nejnověji in: T. G. MASARYK, *Slovanské studie a texty z let 1889–1891*, s. 11–106.

85 – Viz dok. č. 8.

86 – Viz dok. č. 18.

87 – Tamtéž. V dopisu Masaryk vysvětluje svůj vztah ke Kollárovi den před tím, než vyšla první část cyklu na stránkách Naší doby.

88 – Viz dok. č. 20.

89 – Teréza NOVÁKOVÁ, *Svatopluk Čech o Janu Kollárovi*, in: Jan Kollár 1793–1852. Sborník statí o životě, působení a literární činnosti pěvce „Slávy dcery“. Na oslavu jeho stoletých narozenin, František Pastrnek (ed.), Vídeň 1893, s. 148–151, zejména s. 148.

90 – Svatopluk ČECH, *Proslav*, tamtéž, s. 1–2.

91 – Matija MURKO, *Kollárova vzájemnost slovanská*, tamtéž, s. 201–232.

92 – Masarykovo vystoupení komentoval Čas jen stručně, jako „řeč o slovanské vzájemnosti, jak si ji představoval Kollár“, viz *Kollárovy slavnosti*, Čas 7, 3. 6. 1893, č. 22, s. 350. Na vídeňských oslavách se Masaryk sešel i s Macharem, ten však nevystoupil, jeho veršovaný proslav přednesla vídeňská rodačka, herečka Národního divadla v Praze Otilie Sklenářová-Malá.

organizátorem a spolutvůrcem sborníku, nedlouho před tím přijat za čestného člena. I proto Čas komentoval pozornost věnovanou oslavám jako nedostatečnou, sborník pak jen jako práci svěřenou studentům.<sup>93</sup> Nicméně právě oslavy básníkova jubilea a soudobá diskuse o pojetí slovanství Masaryka obrátily k vlastnímu nedokončenému projektu a přispěly ke změně původní koncepce.

Musel si uvědomit, že jej k široké slovanské diskusi torzo jeho nedokončených *Slovanských studií* zatím nedisponovalo. Výběr Jana Kollára a jeho poezie coby předmětu úvah a analýz byl dán již v jejich původním plánu, přesto ve zcela jiném záměru. Návrat ke slovanské otázce skrze Kollárovu poezii již byl výrazně posunutý. V případě úspěchu jednání o odchodu na ruskou univerzitu, která proběhla v roce 1889,<sup>94</sup> by v duchu původního plánu Masaryk patrně upřednostnil Dostojevského. Nestalo se tak, autor zůstal v Čechách a pokračování svých *Slovanských studií* nyní po pěti letech uvedl omluvou, že sice nebylo jeho úmyslem navázat Kollárem, „avšak lonské oslavování a nutnost promluvit o jeho ideí i veřejně (ve Vídni), přiměly mne uveřejnit tuto studii již teď. Ostatně je lhostejno, ve kterém pořádku postupovati – tyto slovanské studie mají přece úkol: osvětliti otázku českou, uvědomiti si, pokud to vůbec je možno, jaké náš národ má poslání a jakými asi cestami bychom se nejjistěji dostali na dráhu, která nás pak bezpečně dovede ke konečnému cíli.“<sup>95</sup> Nikoli, podobné apriorné české zadání původní studie nikdy neměly, to až nyní se v autorské díce jakoby samozřejmě měly stát dokladem české historické linie. S Kollárem Masaryk postupně rozevíral již jiné slovanství, slovanství malého národa, které zastával a komentoval rovněž v korespondenci s Macharem: „malý národ – jakou totiž se brát cestou myslícím členům národa malého, každému v oboru svém, tedy pokus o kodex naší české taktiky životní.“<sup>96</sup>

V tematickém průniku mezi malým národem a slovanstvím zvýraznil zájem o českou otázku. Mezi přednáškou ve Vídni z konce května 1893 a dubnem následujícího roku, kdy začaly vycházet první části obnoveného cyklu *Slovanských studií*, krystalizovalo nejen téma Kollár, ale rovněž jeho pojetí. A pokračovalo i v dalších týdnech a měsících, měnilo se v samotném průběhu tvorby. Od prvních časopisecky publikovaných kapitol vidíme postupný přechod právě od širšího slovanského zakotvení tématu k jeho sevřenější české interpretaci. Do *České otázky* byla následně zařazena právě až jejich druhá polovina, vycházející od července 1894 (10. čísla toho ročníku *Naší doby*). Tam už se rodil kontinuální výklad, který od Kollára pokračoval i v návazných sériích *Časové směry* a *tužby* a *Idea cyrilometodějská*, otiskovaných opět v *Naší době* od října do prosince 1894.<sup>97</sup>

93 – Jan Kollár, *Čas* 7, 29. 7. 1893, č. 30, s. 465–466.

94 – Viz korespondenci T. G. Masaryka s P. A. Viskovatovem z dubna 1889, publikováno in: *Korespondence T. G. Masaryk – Slované. Poláci, Rusové a Ukrajinci*, sv. 1, Vratislav Doubek – Petr Kaleta – Jan Květina (ed.), Praha 2015, s. 262, 264–265.

95 – Tomáš G. MASARYK, *Slovanské studie. Jana Kollára Slovanská vzájemnost*, *Naše doba* 1, 1893/1894, č. 7, s. 481.

96 – Viz dok. č. 18.

97 – T. G. MASARYK, *Časové směry a tužby*, *Naše doba* 2, 1894/1895, č. 1, s. 16–36; č. 2, s. 110–124; č. 3, s. 193–222; T. G. MASARYK, *Idea cyrilometodějská*, *Naše doba* 2, 1894/1895, č. 1, s. 46–53; č. 2, s. 135–140; č. 3, s. 238–244.

Právě kollárovská studie, vyšlá na stránkách prvního ročníku nově uváděné revue,<sup>98</sup> položila základ rozsáhlému kvadriptychu z let 1895–1896. Postupně úvahy široké slovanské interpretace nabíraly rysy stále kompaktnějšího výkladu české filozofie dějin, v němž pro Masaryka zanikaly detaily, ale vynikaly „věci hlavní“. Již ve studii rozvíjel koncept humanity jako koncept světového sociálního pohybu demonstrováný na příkladu českého obrozenec-kého hnutí. Snažil se pochopit českou tradici progresivních linií, aby v nich vyloučil základy optimálního směřování české společnosti a s jejich vědomím se následně mohl opět vrátit k interpretaci principů obecně lidských. Již v úvodu časopiseckého vydání Masarykovy kollárovské studie se čtenáři setkávali s nemalou ambicí osvětlit českou otázku, pochopit národní poslání a stanovit cesty k jeho naplnění.<sup>99</sup> Ve všech těchto záměrech můžeme rozpoznat onu snahu nápravného hnutí. Autor se snažil dobrat a pochopit směřování české společnosti a imputovat tuto vizi české společnosti jako model pro dotvoření její hodnotové škály, ale též praktického soužití, kulturního, ekonomického i politického.

Masaryk byl věrozvěstem dobově obecně silících požadavků na propojení progresivní vědy a politiky, na odbornickou politiku. Postupem desetiletí se na úkor někdejších výhradně intelektuálních politizujících elit prosazovaly v liberálně nacionálním proudu jiné, stranické kariérní dispozice, zaručující možnost politického vzestupu. Tlak na odbornickou politiku byl tak rovněž dobovou reakcí intelektuálních elit na tento posun, snahou vzepřít se partajnictví, ztotožňovanému s vulgarizací politiky. Proces, který souvisel jak s jiným pojetím a restrukturalizací věd na univerzitách, tak obecně s novým pojmáním vztahu vědy a života.<sup>100</sup> Masaryk se svým působením ve veřejném prostoru stal excelentním zosobněním toho pohybu. Odbornický přístup k politice ztotožnil s realismem jako takovým, s jeho metodou – proniknout do problému, který má být zvládnut, odborně zvládnut a ovládnut, i politicky. Právě *Česká otázka* měla být prvním pokusem o řešení úkolu nového vlivu na společnost, podstatnějšího, širšího, nežli vykazovala sama politika, a přesto ji předcházejícího a určujícího. Měla být odborným popisem a návodem, jak uchopit českou otázku v jejím minulém i současném pojetí. Názornou, živější a čtenářsky přístupnější podobu jí mohla dát Macharova tvorba, která se pod vlivem rozprav s Masarykem nutně dále proměňovala.

## **Macharova *Magdalena* – „první moderní román ve verších“**

Macharova názorová a umělecká proměna patrná v *Tristium Vindobona* vyžadovala navázání a rozvinutí nových vztahů. Důležitý byl vstup do nového kulturně politického časopisu Nové proudy, který založili mladí pokrokaři Josef Skába a Karel Stanislav Sokol.

98 – T. G. MASARYK, *Slovanské studie. Jana Kollára Slovanská vzájemnost*, Naše doba 1, 1893/1894, č. 7, s. 481–500; č. 8, s. 588–598; č. 9, s. 655–671; č. 10, s. 721–760; č. 11, s. 822–844; č. 12, s. 891–920.

99 – Tamtéž, s. 481.

100 – Gangolf HÜBINGER, *Gelehrte, Politik und Öffentlichkeit. Eine Intellektuellengeschichte*, Göttingen 2006, s. 14 an.; srovnej též Vratislav DOUBEK, *Politický realismus a ideál nové politiky ve střední Evropě*, in: *Historie – otázky – problémy* 6, 2014, č. 1, s. 22–31.

Machar byl přizván ke spolupráci již na podzim roku 1892<sup>101</sup> a od prvního čísla v lednu 1893 *Nové proudy* na pokračování otiskovaly román ve verších *Magdalena*. Toto dílo mělo delší genezi, její fáze dobře přibližují proměnu Macharovy estetiky, literárních vztahů i vliv Masarykův.

První verze *Magdaleny* spadala ještě před uveřejnění sbírky *Confiteor* do časů gymnaziálního studia, Machar na ni vzpomněl u příležitosti třetího knižního vydání díla v roce 1906:

„Poprvé jsem ji začal psát, když jsem v oktávě gymnázia v Jindřišské ulici připravoval se na maturitu. Tehdy mi žila Magdalena v duši ve slokách a rýmovaná a byla tuze sentimentální. Hrdina knihy byl vysloveným bratrem Oněgina, vyvedl Marii (tuším, že Marii) z páté čtvrti, přivedl ji k své tetě, zamiloval se do ní, ale když přišel svět a začal ji reklamovat pro sebe a soudit ji svým soudem, tu viděl rek můj, že jeho minulost není taková, aby jí moh být štítem – i napsal jí dopis. [...] A Marie přečte list, jde k Řetězové lávce u Rudolfiny a skočí do Vltavy.“<sup>102</sup>

Machar zpětně s humorným nadhledem prvotní romantickou fabuli zlehčoval, od počátku však chtěl vytvořit dílo, jež by se vymylo tehdejšími veršovanými povídkami, žánru, který byl v osmdesátých letech v české literatuře poměrně oblíben. Podporoval jej i Jan Neruda v Poetických besedách, v nichž vycházela například díla Karla Legera nebo Karla Kučery. V prosinci 1887 Machar charakterizoval svou pokračující práci svému blízkému literárnímu příteli Matěji Anastáziovi Šimáčkovi, který coby redaktor Světozoru Macharovi otiskoval odvážnější básně než jiné časopisy s rizikem, že si pohněvá předplatitele. Ukázku z *Magdaleny* však Machar pokládal za nepublikovatelnou:

„Píši tu nešťastnou Marii Magdalenu, myslím však, že neuzří světla božího nikdy. Bude se skládati z 5 částí – a celá 1. část se odehrává – v bordelu. Mimo to jest tam člověk blazeovaný, vším pohrdající a vedle něho hrdinka – nevěstka! Z té příčiny není ani možno pomyslit na ukázkou! Také ji nedám Nerudovi.“<sup>103</sup>

Machar příběh o lásce zničené společenskou morálkou nakonec podle článku z roku 1906 Nerudovi do Poetických besed nabídl, ten mu však měl rukopis vrátit. Příběh se zdál příliš kontroverzní rovněž nakladatelům Bohuslavu a Jaroslavu Šimáčkovým, kteří měli rukopis od podzimu 1889. Pozoruhodné také je, že Machar tehdy zamýšlel dedikovat knihu Jaroslavu Vrchlickému. Věnování mělo demonstrovat jednak tehdejší velmi přátelský vztah mezi oběma básníky, jednak přináležitost k představě svobodné umělecké tvorby, již po řadu let kritizovaný Vrchlický pro Machara zosobňoval.<sup>104</sup> V dubnu 1892

101 – Viz i pozn. č. 3 k dok. č. 41.

102 – J. S. MACHAR, *K třetímu vydání „Magdaleny“*, Čas 20, 3. 6. 1906, č. 152, s. 2–3, citováno ze s. 2.

103 – LA PNP, f. M. A. Šimáček, J. S. Machar M. A. Šimáčkovi 23. 12. 1887.

104 – „Šimáček mi psal, že co nejdříve vydá knížku moji Magdalenu. Konečně tedy i já, poslední snad z generace z počátku let osmdesátých, budu moci vzdát Vám svůj hold knihou!“ LA PNP, f. J. Vrchlický, J. S. Machar J. Vrchlickému 1. 2. 1890.

Vrchlický od Šimáčků rukopis vyzvedl a poslal mu jej i s komentářem zpět, především mu navrhl, aby hlavní hrdinku odvedl z Prahy na maloměsto, odmítl přitom mravokárný pohled na umění:

„[měl bys] přeložit dějiště do malého městečka (mohl by jí tam dát milenec snadno odjet), bylo by to možnější, v Babelu velkoměstském to není pravda. Znáám sám zde v Praze ‚milostpaní‘, kteréž vyšly z těchto kruhů, a nikdo to neví, a ví-li, jejich pozice sociální to maskuje víc než potřebí. Tj. má vážná námitka – co Šimáckové namítají – skandál a nemravnost atd., to pro mne neexistuje, naopak chci dokázati, že poem Tvůj je nejmorálnějším pod sluncem. Jak jsem z jejich řeči vyrozuměl, nevezmou to z básně, aby si firmu nepošpinili [...]“.<sup>105</sup>

Macharovi se rovněž s odstupem času zdálo být romantické pojetí příběhu příliš vzdáleno „pravdě“:

„Měl jsem upřímnou radost a jsem Ti vděčen, že jsem dostal tu blivaninku Magdaleny do drápů. Já již něco tušil, psal jsem Šimáčkům, že bych ji rád předělal, ale nemohl jsem ji dostat. A věř, když jsem slyšel, že se ztratila, měl jsem ďábelskou radost. A teď ji mám doma, a češ bude zachráněna. Já bych se byl musil věru střelit, kdyby byla takhle vyšla. To všecko, co jsi řekl – je pravda svatá a celek vůbec i s tím, co asi pokládáš za dobré – to vše je jen hrozná kaše neslaná nemastná. Já to ani nečet, jen jsem do toho kouk. Teď chápu ale toho starého Kronosa, jenž žral své vlastní děti. Je to rozkoš! – Má-li z té látky vůbec něco být, udělám to nyní. Je to podivno: V té knize je kus mého života – a jak se to tresce, že jsem se nedržel pravdy! Chtěl jsem korigovat skutečnost a udělal jsem tu mizernou kaši. Udělám to teď, jak to bylo – Šimáčkům ovšem vstanou vlasy hrůzou –, bude to pak v pravém slova smyslu nemorální. Ovšem, že s tou knihou už k nim nepůjdu.“<sup>106</sup>

Východisko příběhu, vyvedení nevěstky z veřejného domu, bylo skutečným Macharovým zážitkem, o to však ani tolik nešlo, další verzi začal vtiskovat podobu románu společenského. Nevycházel v něm ani tak ze svých milostných zkušeností, jako ze znalosti maloměstské společnosti, již znal z Brandýsa nad Labem. O obojím Machar vyprávěl v *Konfesích literáta* (1901), v nichž vynikl jeho pozorovací talent a smysl pro charakteristický detail. *Magdalena* se přerоzovala v sociální román zalidněný dobovými typy a jejich všedními příběhy.

Jak již bylo řečeno, na podzim 1892 Machar využil nabídky Karla Stanislava Sokola ke spolupráci s novou pokrokařskou revuí *Nové proudy*. Hledisko časopisu mělo být umělecké. Sokol byl také vydavatelem edice *Vzdělávací bibliotéka*, do níž zařazoval taková ožehavá díla moderní světové literatury jako Tolstého *Kreutzerovu sonátu*, jež byla konfiskována. *Magdaleny* se proto nijak nelekal, naopak ji zařadil takřka programově

105 – J. S. MACHAR, *Oni a já*, I, s. 63 (Několik roků s Jaroslavem Vrchlickým).

106 – LA PNP, f. J. Vrchlický, J. S. Machar J. Vrchlickému 26. 5. 1892.

již od prvního čísla v lednu 1893. Tato přepracovaná verze byla sice nadále veršovaná s jambickým metrickým půdorysem, avšak nerýmovaná, což posilovalo prozaičnost tematiky. Do popředí vystupuje autor coby ironický glosátor líčených událostí, dějů a postav, soudobé literatury i vlastní estetiky. Dílo koncentrovalo nebývalé množství sociálních charakteristik a problémů, v centru přitom již nestál milostný příběh – hlavní hrdinku Lucy z nevěstince odvede Jiří ke své staré tetě spíše náhodou, vlivem náhlého šlechtetného hnutí mysli, pomějivého lidského soucitu. Román není nijak psychologický, zaměřuje se na konfrontaci Lucy s jejím společenským prostředím.

Nové proudy byly v září 1893 zastaveny v souvislosti s procesem s Omladinou a děj románu dospěl jen k sedmé kapitole, v níž maloměstská honorace odhalí minulost hlavní hrdinky. Lucy se rovněž setkává se souchotinářským studentem-anarchistou, který je autorovým alter egem (ne již Jiří, který se stal z blazeovaného romantika povrchním světákem). Tento student je v očích lepších dam „zlý člověk, Jakobiner, zběhlý student, verkommenes Individuum“. Machar u příležitosti knižního vydání upozorňoval Masaryka právě na klíčovou „řeč onoho anarchisty-souchotináře v parku“:<sup>107</sup>

„Buržo to nedovolí,  
utepe vás,“ řekl teskně.  
„Nový život...“, opakoval,  
„oč se jedná? Aby lidé  
na vás dívali se jinak?  
Na vás jako sobě rovnou?“  
Kroutil hlavou, „marno, nikdy.  
Buržo nic neodpouští,  
nezapomene. Oh, chtěl bych  
dožít přec se oně chvíle,  
až ten prohnílý svět jeho  
s všemi řády,  
šalbou, klamem, blbstvím, zlobou,  
až to bude padat v trosky!“<sup>108</sup>

Masaryk si *Magdaleny* povšiml již v dubnu 1893 ve studii věnované Novým proudům. Kriticky zde rozebíral, jak se v novém časopise píše o literatuře, kulturních i sociálních otázkách, kritizoval roztržštěnost čísel, úryvkovitost studií a literárních ukázek, v tomto ohledu poznamenal, že „čekat na Magdalenu Macharovu je přímo nelidské“.<sup>109</sup> S Ma-

107 – Takřka o rok později, v srpnu 1894, Machar Masarykovi napsal: „[...] bod, z něhož bych rád, abyste se na celé dílo díval, je řeč onoho anarchisty-souchotináře v parku: společnost buržoazie v posledním tažení zkosnatělá v morálce falešné, ničemná, prohnílá a nad ní jeho slova rozlévají krvavý červánek příštích dnů.“ Viz dok. č. 29.

108 – J. S. MACHAR, *Magdalena*, Praha 1894, s. 155–156.

109 – M., *Nové proudy*, Čas 7, 15. 4. 1893, č. 15, s. 228–233, studii později začlenil do *Naší nynější krize* pod názvem První literární orgán pokrokový, srovnaj nejnověji T. G. MASARYK, *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*, s. 227–238, citováno ze s. 231.

charem o básni hovořili i osobně, podle korespondence zřejmě někdy na jaře 1893 ve Vídni, pravděpodobně, když jeli z návštěvy Gustava Eima v Purkersdorfu ve Vídeňském lesíku:

„Jak Magdalena vyjde, dovolím si Vám ji poslat v laskavou upomínku. Byl jste tenkrát prvý, jenž se o ní trochu laskavě zmínil (víte, jeli jsme z Purkersdorfu), a já, tuším, až kniha vyjde, že zůstane ta zmínka jedinou a poslední. Šel jsem cestičkou nešlapanou – a to se u nás neodpouští – to jste zakusil sám tak často a jistě hluboce.“<sup>110</sup>

*Magdalena* byla tématem osobního rozhovoru po celý rok 1894, Machar do románu začleňoval politické kapitoly, satiru na mladočeskou stranu a její žurnalistiku,<sup>111</sup> proměňoval ji tak dále v román sociální a politický, časový:

„Magdalena! Napadá mi zde. Vyjde brzy. A doufám, že budete mít radost z toho, jak jsem tam těmto pánům zasolil. Zkažená žurnalistika, kterou považuji za největší a nejnebezpečnější vřed na našem národním těle, zbankrotělá, přežila partaj, která se dá od té žurnalistiky terorizovat – a ten ubohý národ, jenž jde jako stádo ovcí za bičem a píštalou a myslí, že žije svůj osobitý život a řídí své osudy – je to tam všechno, a řečeno ne zabaleně, nýbrž plnými ústy.“<sup>112</sup>

Vydání se opět protahovalo, Machar poslal Masarykovi alespoň kartáčový otisk, Masaryk odpověděl 6. října:

„Milý příteli, již si dělám výčitky, že jsem nepsal hned, jak jsem dostal a přečetl Magdalenu – chtěl jsem psát o Magdaleně a ta mi dala tolik myšlének, že nebudu koneckonců psát nic, leda až se zmohu na některé úvahy, jež mně – to cítím v kostech jako jiní cítí revma – Magdalena neomylně vynutí. Už to ve mně pracuje a pracuje – najednou to budete číst v Naší době.“<sup>113</sup>

19. října již měl Masaryk přečtenou jak *Magdalenu*, tak sbírku *Zde by měly kvést růže* a chystal se pod jejich dojmem napsat článek o „prostituci a ženské otázce“.<sup>114</sup> Pro Naši dobu dílo recenzoval až v dubnu 1895 Jan Jakubec,<sup>115</sup> Čas však přinesl již v listopadu 1894 dvoudílný nesignovaný referát s programovým názvem První moderní román ve verších. Sociologický rozbor je Masarykův, některé části pravděpodobně psal i Herben.<sup>116</sup>

Jak již bylo řečeno, Masaryk se již od poloviny osmdesátých let snažil v české literatuře iniciovat nový realistický směr, který by se inspiroval zejména literaturou ruskou, Tolstým

110 – Srovnej dok. č. 5.

111 – Srovnej dok. č. 29.

112 – Srovnej dok. č. 12.

113 – Srovnej dok. č. 42.

114 – Srovnej dok. č. 47.

115 – Viz jc. [= Jan JAKUBEC], *Magdalena*, Naše doba 2, 1894/1895, č. 7, s. 651–658.

116 – *První moderní román ve verších*, Čas 8, 3. 11. 1894, č. 44, s. 690–692; 10. 11. 1894, č. 45, s. 706–710, nepodepsáno.

a Dostojevským, proto také například vítal založení Ruské knihovny nakladatelem J. Ottou a vydávání Tolstého a později i Dostojevského spisů.<sup>117</sup> Studii o Dostojevském přineslo i první číslo Naší doby<sup>118</sup> a ruský autor byl rovněž námětem prvních Masarykových dopisů Macharovi. Masaryk se domníval, že setkání české literatury s duchovním světem ruských autorů by mohlo napomoci vzniku českého sociálního, moderního románu, který byl v české literatuře teprve v počátcích, jak poznamenal v úvodu referátu o Herbenově románové kronice *Do třetího i čtvrtého pokolení*:

„Sociálního románu ve větším slohu posud se nám nedostává; Bůh ví, čím to je, že nemáme ještě spisovatele, který by ve svém zrcadle nám ukázal, co v nás ve skutečnosti se děje, který by z našeho žití-bytí postihl jádro a nám je předložil. Delší sociální romány a novely buď jsou historické a vždy ještě příliš rétorické a didaktické. Avšak přece již máme dobré počátky sociálního románu.“<sup>119</sup>

*Magdalena* se zdaleka nenořila do takových hloubek jako Dostojevského romány, nekladla především otázku náboženskou, která představovala zásadní perspektivu, z níž Masaryk zkoumal rozdíly mezi jednotlivými národními literaturami vůbec – rozdíly mezi románskou, anglosaskou a ruskou literaturou vyvozoval ze vztahu ke katolicismu, protestanství a pravoslaví. Obdobně, a v této době obzvláště naléhavě, přemýšlel o „pravé“ náboženské tradici české literatury, již připnul k dědictví české reformace apod. Přesto Macharova veršovaná skladba Masarykovi poskytla příležitost vyjádřit se kriticky k českým problémům, které pro něj byly aktuálně důležité – negativnímu vlivu (liberální) žurnalistiky na výchovu mládeže a lidu, výchově žen, manželství, prostituci, problému české inteligence aj. Celek přijal jako pronikavou analýzu české měšťanské společnosti, která se zcela odlišovala od dosavadních obrazů maloměstské selanky u starších spisovatelů:

„Obraz Macharův svou sytostí přesvědčuje. Analýza jeho lepší společnosti měšťácké ve velkém i malém městě je neúprosná. Zdvihá nám závoj, pod nímž kvete zlatá mládež boháčů bez práce; v celé karikaturní zbědovanosti maluje život maloměstský s panující stranou i opozicí, s dvojími novinami, jež otravují, s darebným spolkařením, s veškerou malicherností, šosáctvím a hlupstvím. Až člověka úžas i děs jímá nad tím, co ještě práce zbývá humanitě i osvětě, náboženství i vlastenectví, nežli ozdraví se tyto vrstvy českého života.“<sup>120</sup>

Machar dále vytvořil řadu typů, jež střední společenskou třídu charakterizují, například Jiřího:

117 – Srovnej T. G. MASARYK, *Ruská knihovna*, in: Slované studie a texty z let 1889–1891, s. 342–348; T. G. M., *Spisy F. M. Dostojevského*, Čas 6, 9. 1. 1892, č. 2, s. 18–24.

118 – Sergej Arkadjevič ANDREJEVSKÝ, *Bratři Karamazovi* (přeložil T. G. Masaryk), Naše doba 1, 1893/1894, č. 1, s. 4–16; č. 2, s. 93–108; č. 3, s. 174–186.

119 – T. G. M., *Do třetího i čtvrtého pokolení*. Napsal Jan Herben, Čas 6, 10. 9. 1892, č. 37, s. 584–586.

120 – *První moderní román ve verších*, Čas 8, 3. 11. 1894, č. 44, s. 692.

„Jeho Jiří je z pokolení, kterému duchovním vůdcem byly ještě hesla novin. Žil a vlastenčil podle nejnižší šablony současné, zplaněl na duchu, nudil se. Ale když vítr po čase zavál jej náhodou do proudu venkovského, skočil do něho a prázdný šosák bral na sebe rázem barvu svobodomyslné oposice, vřel pro reformy, pro radikalism a jaké to všechno hluché zboží pozdější moda zase přinesla. Postava Jiřího jeví takovou životnost a pravdivost, jako by byl nejeden mladý pán anno 1890 stál básníkovi modelem.“<sup>121</sup>

Další shodu s Macharem Masaryk spatřoval v zobrazení ženské otázky, respektive v ukázání dvojí morálky, jíž společnost pohlížela na sexuální chování muže a ženy. Zatímco Jiřímu nijak neuškodí pohledná milenka, naopak jej čeká výhodný sňatek a slibná politická kariéra, Lucy nemá naději na mravní nápravu ani na začlenění do společnosti. Masaryk se zabýval i sociálními a rodinnými předpoklady Lucyiny prostituce – je bez matky, otec je alkoholik, který ji vydírá a s klidnou duší prodává. Motiv se mimochodem objevil i ve Wedekindově hře *Duch země (Erdgeist)*, která vznikala paralelně, hlavní ženská postava Lulu v ní představuje symbol přírodního, přirozeného, erotického elementu, který je ponižován, vydírán, zpeněžován a konečně zničen mužským světem. Ženské téma v *Magdaleně* i v takřka souběžně vydané sbírce ženských „lyrických dramat“ *Zde by měly kvést růže* souznělo s aktivizací feministických hnutí ve Velké Británii, Skandinávii, Nizozemí i ve střední Evropě.<sup>122</sup> Vždyť právě v lednu 1893 se podařilo překonat odpor státních úřadů a ustavit první ženskou celorakouskou organizaci, Allgemeiner Österreichischer Frauenverein.<sup>123</sup> Diskuse o sociálním uplatnění žen, volebním právů pro ženy-plátkyně daní, podnikání žen-živnostnic či vzdělávání pro ženy-studentky nemohly oba muže minout, ale Machar šel ještě hlouběji ke kořenům. Řešení problematiky postavení ženy spojoval s etickými otázkami soužití muže a ženy v soudobé modernizující se společnosti, ač prvoplánově odkazoval k tradičnímu obrazu padlé kajícnice u Kristových nohou.

Masaryk si vypůjčil pro takzvanou společenskou morálku termín od Maxe Nordaua „konvencionální lež“.<sup>124</sup> V konvenčních lžích a sentimentálních iluzích vyrůstají i patricijské dívky:

„[...] dívky maloměstské postrádají přiměřeného vychování! Nalepí na sebe trocha německého pozlátka v klášteře, když se vrátí ,z vychování‘, matky vedou je nad svůj stav a nemají je čím zaměstnávat. Ze všech vysokých snů dívka konečně spadne do mrazivé skutečnosti: stává se ženou synka maloměstského, ježž posud byla přehlížela. Z toho, čím posud žila, nemá pro život praktický a rodinný nic. Život její zdá se jí teď být všedním a odporným. U mnohých stará romantičnost se nedá udusit. Osnují milostné pletky s důstojníky a Dony Juany maloměstskými, chtějí vynikat v městě jako honorace, štvou

121 – Tamtéž.

122 – Srovnej Karen M. OFFEN, *European Feminisms 1700–1950. A Political History*, Stanford 2000.

123 – Zakladatelský akt si tak logicky vysloužil publicistickou a tím i širokou veřejnou pozornost, srovnej *Vereins-Nachrichten. Ein Frauenverein*, Neue freie Presse, 29. 1. 1893, č. 10214, s. 6.

124 – Nordauův spis, který obsahuje i kapitolu o „lži manželství“, Die Ehelüge, Masaryk recenzoval v Athenaeu: M., *Die conventionellen Lügen der Kulturmenschheit von Max Nordau*, Athenaeum 1, 1883/1884, č. 5, s. 158–159; nejnověji in: T. G. MASARYK, *Z počátků Athenaea. 1883–1885*, Jiří Franěk (ed.), Praha 2004 (Spisy TGM 18), s. 71.

muže do hloupé ctižádosti, opičí se po velkém světě – zvláště když zámožnost to dovoluje a když nějaká vrchnost (vévodkyně z Beery) nebo její všemohoucí úřadnictvo (správce) dává špatný příklad. A tyto matky vychovávají nové pokolení tím svým duchem.<sup>125</sup>

Velmi nezvyklý a provokativní byl závěr příběhu, který Machar rovněž změnil – Lucy ponížena společností i Jiřím, pro něhož je nakonec stejně jako pro ostatní muže jen tělem, sexuálním objektem, prchá zpět do Prahy, chce si vzít život, nakonec se však rezignovaně vrací do nevěstince:

A šla nazpět... spíš se vlekla  
jako v půli přelomená...  
Její hlava bezvládně  
jak květ polo utržený  
klesla stranou; její ruce  
mrtvě visely tak dolů;  
její slunečník svou špičkou  
v kameny bil na dláždění;  
šla v těch černých prostých šatech  
cudně upjatých až k šíji  
nazpět v pestré vření lidí,  
šla jím zvolna, jako by šla na popravu, pár set kroků  
prošla jenom... míří k domu,  
kde ty žaluzie visí  
ve všech oknech... zvedá ruku...  
stiskla kliku... otevřela...<sup>126</sup>

„Tímto zakončením básník dal nejbolestnější ránu zarputilým našim názorům společenským,“ napsal Jan Jakubec.<sup>127</sup> Pro Masaryka byla Lucy příliš pasivní postavou, nepřemýšlivou, nevzdělanou, nebojující o své mravní povznesení nějakou vlastní prací. Povšiml si však jiných dvou pozitivních typů české inteligence, studenta a lékaře. V nemocném mladíkovi podle něj Machar zpřítomnil typ českého studenta žijícího v špatných sociálních poměrech, jehož zajímají především sociální otázky, „je proniknut sociální spravedlností, chtěl by popohnat proud času k pokroku“. Druhým typem „slušného inteligenta ve městě“ je lékař, který se staví kriticky k politické rétorice, implicitně je to představitel realismu, zatím osamocen a bez vlivu:

„Doktor Řehák je reprezentantem té samostatnější inteligence naší na venkově, jež vidí dobře už za kulisy národní. Jemu neušlo, jak se politicky vychovává náš lid. Hlavně jak

125 – *První moderní román ve verších*, Čas 8, 10. 11. 1894, č. 45, s. 706.

126 – J. S. MACHAR, *Magdalena*, s. 260.

127 – jc. [= Jan JAKUBEC], *Magdalena*, Naše doba 2, 1894/1895, č. 7, s. 655.

noviny vychovávají: lid český hned je jim suverénem na trůně – hned je stádem (když volí proti nim); stokrát do roka se rozžhárává jeho zápal, rozčiluje se proti domnělým zrádcům. Ale slabě, slabě působila řeč dra Řeháka na přítomné u stolu, podotýká básník. Bohužel, věříme. Neboť pravda je trpká a po tolika medových hodech, jichž se náš lid napolykal z velikých mis slavnostních řečníků, špatně chutná. Pravda jest jako to mělnické víno v Nerudově romanci o Karlu IV.<sup>128</sup>

Druhá část recenze *Magdaleny* vyšla 10. listopadu, necelý týden poté, co Jaroslav Vrchlický vystoupil v Hlase národa proti Macharovu článku o Vítězslavu Hádkovi.<sup>129</sup> Zakončení recenze již obsahovalo polemickou konfrontaci Macharovy společensky angažované poezie s „povznesenou“ tvorbou Vrchlického či lumírovců, Machar je záměrně představen jako „pravý básník“, „pravý syn své doby“:

„Pravý básník jako pravý syn své doby je bojovník. Žije mezi námi a s námi a neprchá na poušť od lidstva, aby se zahloubával do nadsvětlných končin, jako staří poustevníci činili. Pravý básník není ten, kdo pje hymny na abstraktní všelidské ideály a žaly, v nich hledaje poesii doby; pravý básník stoje v nejprudším víru života národního, kde se blesky národní křížují a hromy sociální bijí – odtud nám vyváží básnické lidské ideály a poesii skutečného života. Poesie mythů starověkých s Helikonem a Venuší, poesie králů a rytířů středověkých s troubadury a mnichy bledne proti tomu, co moderní básník vybírá z naší černé hroudy, z řader našich lidí velkých i drobných, z našich úmorných zápasů a křečí. Moderní sfinx nestojí už na širé poušti kdesi v mlhách a šeru, nýbrž v tom národnostním, hospodářském a sociálním vření, jež námi zmítá: tu nám dává hádanky. A básníci jsou první, kteří je mají řešit. Ne povznešení nad denní vřavu – v níž vidí nudu a špinu – nýbrž přímo ‚zlobou dne‘ se prodírajíce ke světlu.“<sup>130</sup>

128 – *První moderní román ve verších*, Čas 8, 10. 11. 1894, č. 45, s. 708.

129 – Jaroslav VRCHLICKÝ, *K našim posledním bojům literárním. Časové glossy*, Nedělní listy. Týdenní příloha pro zábavu a poučení ke Hlasu národa, 4. 11. 1894, č. 306, s. 1. Přetištěno in: Lumír 23, 1894/1895, č. 5, s. 58–60.

130 – *První moderní román ve verších*, Čas 8, 10. 11. 1894, č. 45, s. 708.

# Kritiky a polemiky

## Spory o Háika

Masaryk od Machara od počátku očekával literární studie, fejetony, kritiky či causerie pro oddíl Besedy,<sup>131</sup> v nichž se mělo uvažovat „slohem volnějším o důležitých otázkách časových“.<sup>132</sup> Již Peter Drews si povšiml, že literární kritika zaujímala v Naší době v letech 1894–1895 oproti dalším letům podstatnou část časopisu.<sup>133</sup> V programovém úvodníku k prvnímu číslu přitom redakce přiznávala: „Netajíme se, že právě na poli literární kritiky, kritiky beletrie činíme vlastně jen pokus; vynasnažíme se, aby se nám podařil.“<sup>134</sup>

Masaryk samozřejmě nebyl v literární kritice žádným nováčkem a formování české moderní kritiky výrazně ovlivnil – ať již drobnou knížkou *O studiu děl básnických* nebo konkrétními analytickými kritikami a individualistickým pojetím kritikovy práce. Literatura pak měla zásadní význam pro Masarykovo myšlení o moderním světě a postavení člověka v něm. V práci *O studiu děl básnických* prohlásil, že „poznávání umělecké nejvyšší je poznání lidské“.<sup>135</sup> Studie vyšla v roce 1884 nejprve v Lumíru, což se může z hlediska pozdějších sporů s Vrchlickým zdát překvapivé, estetické úvahy však do časopisu zapadaly svým idealistickým pohledem, důrazem na svobodu a nezávislost tvorby. Zaměřoval se na osobitou světonázorovou perspektivu, z níž spisovatel svět uchopuje, uvažoval o vztahu jedinečných literárních modelů světa k problémům moderní doby a moderního člověka. Dílo každého velkého tvůrce bylo podle něj v sobě završené, na rozdíl od vědeckého poznávání je nebylo možno překonat. O deset let později přibýly další akcenty, literatura měla nejen funkci noetickou, ale i sociální a mravní, obrodnou, moderně výchovnou a osvětovou, měla se rozvíjet v reflexi české literární a náboženské tradice.

„Literatura, toť lidé, osobující si naše vedení,“ napsal Masaryk v *Naší nynější krizi*.<sup>136</sup> Tato vůdčí role vylučovala, aby umělec žil ve zvláštním morálním režimu. Masaryk viděl úzkou souvislost mezi životem a dílem, nemravný život podle něj znamenal nemravné dílo, proto neuznával argumenty omlouvající život dílem či hlásající nedotknutelnost soukromí. Charakteristické je jeho rázné odmítnutí nekritického přejímání názorů Augusta

131 – Viz dok. č. 1.

132 – Srovnej *Naše Doba*, Naše doba 1, 1893/1894, č. 1, s. 2.

133 – Peter DREWS, *Masaryk and Machar's Literary Criticism in Naše doba*, in: T. G. Masaryk (1850–1937). 2. Thinker and Critic, Robert B. Pynsent (ed.), London 1989, s. 160–173.

134 – *Naše Doba*, Naše doba 1, 1893/1894, č. 1, s. 3.

135 – T. G. MASARYK, *O studiu děl básnických*, in: Přednášky a studie z let 1882–1884, Stanislav Polák – Jiří Brabec (ed.), Praha 1998 (Spisy TGM 17), s. 155.

136 – T. G. MASARYK, *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*, s. 237.

Bebela na Goetha, manželství a volnou lásku v Nových proudech,<sup>137</sup> dopisy s Macharem odkazují i na polemiku s Moderní revuí v roce 1895 ve věci soudního procesu s Oscarem Wildem.<sup>138</sup> Ve vystoupení ve Wildeově kauze se projevil Masarykův nesmlouvavě až rigidně etický a mravně obrodný nárok na literaturu a také propast mezi ním a estetistními stanovisky celého okruhu Moderní revue, pro niž morálnost a amorálnost umění, právo jedince na svobodné vyjádření včetně sexuality a podvědomých tužeb tehdy představovaly zásadní otázky, řešené za pomoci Friedricha Nietzscheho, Maxe Stirnera či Stanisława Przybyszewského. Masaryk tyto tendence považoval za projev slabosti vykořeněného moderního individua, jeho mravní anarchie.

Jako ve všech ostatních oblastech i u literatury požadoval, aby se o ní psalo promyšleně, vážně, kritik neměl jen analyzovat, „konstatovat“, ale také hodnotit smysl a význam díla – opět ve vztahu k sobě, životu, societě, přítomnosti. Následovně například kritizoval psaní o literatuře v Nových proudech:

„Proč tedy kritik Nových proudů nekonstatuje také, jaký názor o životě Flaubert měl, proč se mi neříká, co si vytěžím z jeho Paní Bovaryové? Mám ji číst jen proto, abych se zbavil falešného rekovnictví Hugova? Mám ji číst proto, že život není takový, jaký se jeví v George Sandové a v Hugovi? Avšak je ten život takový, jaký se jeví v Madame de Bovary? O to běží, to chci vědět, to chci mít ,zkonstatováno‘.“<sup>139</sup>

Jak již bylo naznačeno, Machar nepatřil k mladým kritikům přetvářejícím žánr literární kritiky od konce osmdesátých let. Masaryk ve studii Časové směry a tužby jmenoval H. G. Schauera, F. X. Šaldu, F. V. Krejčího, Viléma Mrštíka, Arnošta Procházku a Jiřího Karásku (mohl zmínit i Jindřicha Vodáka nebo Jana Vorla) a nazval je „četou směělých průkopníků“.<sup>140</sup> Machar byl do roku 1894 především básník, pod šifrou –až napsal nanejvýš několik krátkých věcných referátů pro Šimáčkův *Světlozor* a esej o Vrchlickém pro Nové proudy. Ještě v létě 1893 otiskly právě Nové proudy Macharovo prohlášení:

„Nejsem pisatelem žádných anonymních a pseudonymních kritik a referátů, neinspiruji žádných dopisů, nepíšu jich sám, nepíšu ani causerii pro feuilleton toho neb onoho listu – nepíšu zkrátka ničeho, co není označeno mým jménem. A nenahlížím, kdybych i něco podobného, byť sebebezohlednějšího psal, proč bych to nemohl či nechtěl plným jménem podepsati.“<sup>141</sup>

137 – „Já se nestydím a pranic se nebojím vyznat své přesvědčení: Goethe nežil pohlavně mravně a neměl prázdného práva žít, jak žil. Já se neostýchám říci, že právě tak nemají jiní různí básníci a umělci prázdného práva pohlavně žít ‚geniálně‘ – nestydím se říci, že tato geniálnost, to umělecké bohémsví je jen domněle geniální, nestydím se říci, že v tom nevidím pravého umění prázdného. Umění obrazí nám ovšem život: apoteóza Venuše, často apoteóza veneris vulgivagae, odpovídá jen skutečnosti. Ale že ta apoteóza je správná, že ta skutečnost je správná, toho já nevidím a vidět nemohu.“ Tamtéž, s. 232.

138 – Viz dok. č. 117.

139 – T. G. MASARYK, *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*, s. 236.

140 – Tamtéž, s. 120.

141 – J. S. MACHAR, *Prohlášení*, Nové proudy 1, 1893, č. 11, s. 221.

Machar reagoval na dohady o jeho možném autorství některých kritických textů (možná pro pokrokový deník Neodvislost). Zřejmě i z tohoto důvodu také ve svém prvním dopise Masarykovi sliboval, že své texty bude podepisovat plným jménem, důležité je i jeho ubezpečení: „bude-li nutno polemizovat, provedu polemiku do konce“.<sup>142</sup> Vzhledem k tomu, že Masaryk představoval v českém světě radikálně polemickou osobnost, bylo přirozené očekávat polemické reakce, navíc nabídku ke spolupráci Machar dostal v momentu, kdy již několik měsíců uvažoval o možnosti vyjadřovat se kriticky k různým literárním projevům, postrádal však vhodné periodikum. V květnu 1893 psal v tomto smyslu Vrchlickému:

„Ba, zdá se mi, že nyní přišel čas na to zabíjení bůvolů. Šimáček mi psal, jak prý zcuchali Jiráskova na Moravě, že prý není umělcem! Není dobře pomíjet to mlčením, ti chlapi jsou jak zelené housenky, které ožírají strom, pořád výš a výš a pořád nestydatěji. Kdybych byl v Praze a Sládek mi chtěl propůjčit každých 10 dní 2 sloupce vzadu v Lumíru – věř mi, vrh bych se do toho.“<sup>143</sup>

Tento odmítavý postoj k takzvané moravské kritice časopisů Literární listy a Niva jen ukazuje, že texty Šaldovy, Karáskovy či Procházkovy pro Machara poměrně dlouho představovaly samoučelné, osobní útočení. Sám si také nejprve v literární kritice nevěřil, proto Masarykovi více recenzí a článků sliboval, než posílal. Když mu v červnu 1894 nabídl Hermann Bahr spolupráci s plánovaným týdeníkem Die Zeit, zásadním úkolem bylo najít mezi mladými přijatelného, názorově blízkého kritika. Ačkoliv Bahrovi rovněž přislíbil řadu textů, uveřejnil v týdeníku jen několik přehledů časopisů a krátkých recenzí<sup>144</sup> a soustředil se hlavně na roli organizační a zprostředkovatelskou. Ke spolupráci po poradě s Masarykem oslovil pro něj nejméně kontroverzního F. V. Krejčího (o dva roky později by již asi oslovil Šaldu). Krejčí, který tehdy působil jako učitel v České Třebové, byl v literární kritice spíše nováčkem, respektive se k tomuto žánru přibližoval od prvotní politické a kulturní publicistiky. Rozhodující byl rovněž jeho sociologický pohled na umělecké dílo a příslušnost k okruhu pokrokových Rozhledů, o nějž měl Masaryk zájem. Machar také v Rozhledech začal v roce 1894 publikovat beletrii a jeho spolupráce s Krejčím a vydavatelem Josefem Pelclem vyvrcholila v říjnu 1895 ve formulaci manifestu Česká moderna.

Z korespondence mezi Masarykem a Macharem je také patrné, jak oba v letech 1894–1895 ovlivňovali pojetí těch Krejčího článků, které pokládali za klíčové – především první české studie o českých nových proudech pro Die Zeit, dále statí o dekadenci,

142 – Viz dok. č. 2.

143 – LA PNP, f. J. Vrchlický, J. S. Machar J. Vrchlickému 3. 5. 1893.

144 – Srovnej bibliografii in: Lucie KOSTRBOVÁ – Kurt IFKOVITS – Vratislav DOUBEK, *Die Wiener Wochenschrift Die Zeit (1894–1904) als Mittler zwischen der Tschechischen und Wiener Moderne*, Prag – Wien 2011, s. 375–400.

pražském románu a politické poezii pro Naši dobu.<sup>145</sup> Krejčí psal s Masarykem rovněž časopisecké rozhledy podepisované šifrou Sursum, dostával se zde až na hranici loajality k Rozhledům a Pelclůvi.

Macharovo psaní studií a kritik pro Naši dobu také podlamovalo vzdělanecké pojetí časopisu. První referáty napsal o odborných pracích – Reichových studiích o Ibsenovi a interpretaci Nietzscheho filosofie od Lou Andreas-Salomé. Některé texty, jako článek o výstavě německé výtvarné secese ve Vídni, Machar publikoval raději v Čase, ačkoliv jej nejprve slíbil Masarykovi.<sup>146</sup> Novinový fejeton mu byl bližší, mohl v něm také opět rozvíjet Nerudův odkaz, navíc čtenářstvo Času bylo širší než Naší doby. Žánr, který Macharovi nakonec v Naší době nejvíce vyhovoval, ačkoliv se ho nejprve rovněž obával, byly časopisecké rozhledy, v nichž ironickou formou glosoval aktuální články v tisku.

V osobním rozhovoru se Machar s Masarykem během roku 1894 stále více vraceli k tomu, jak a čím vlastně vyvolat „literární revoluci“, již si Masaryk představoval jako celospolečenskou diskusi, v níž by byly prosazovány jeho názory a která by působila na přeuspořádání silových vztahů v české společnosti. Vhodným nástrojem, který Masaryk velmi dobře znal již od let rukopisné aféry, byla právě polemika coby názorová konfrontace, která nutí co nejširší spektrum osobností a okruhů zastoupených nějakým tiskovým orgánem vyjádřit svůj postoj. Masaryk často mluvil o diskusi či debatě, většinou ji však nechápal jako dialog dvou či více rovnocenných partnerů, ale spíše jako „asymetrický dialog“, jehož „účastníci tak či onak vyjadřují svou sílu, moc a dominanci nad druhým“, <sup>147</sup> tedy právě jako polemiku. Ta byla rovněž prostředkem, jak dostat „nepohodlné“ názory do co největšího oběhu, udělat z nich zásadní společenské téma.

V dopisech se Masaryk s Macharem často domlouvali, koho „vylákají“, „vylechtají“. Spor chtěli rozpoutávat především s Národními listy, s cílem nejen omezit či roztržít vliv tohoto tiskového orgánu, ale také jej reformovat svým směrem. Zásadnější střet si oba slibovali od zmiňované Krejčího studie v Die Zeit,<sup>148</sup> proto jí oba věnovali mnoho pozornosti, všichni tři diskutovali její obsah mezi sebou při osobních setkáních i korespondenčně. Krejčí v první části, která vyšla 13. října 1894, označil Masaryka za zakladatele českého modernismu, za iniciátora proměn ve vědě, politice a literatuře a vedl spojnici mezi ním a mladou generací, ať již literární či pokrokaři. Masaryk se ostatně paralelně snažil svést pokrokaře zpět od politické činnosti na dráhu literární a vědeckou a článek byl kontroverzní i ve vztahu k nim; nedávná minulost tu byla opět využita programotvorně

145 – Srovnej F. V. KREJČÍ, *Dekadence*, Naše doba 2, 1894/1895, č. 6, s. 492–505; č. 7, s. 601–614; *O pražském románu*, tamtéž, č. 9, s. 849–853; č. 10, s. 943–948; *Z naší novější poesie politické*, Naše doba 3, 1895/1896, č. 2, s. 113–119; č. 3, s. 312–320; č. 5, s. 409–414.

146 – [J. S. MACHAR], *Slovo o moderně v malířství*, Čas 9, 19. 1. 1895, č. 3, s. 34–35; přetištěno in: J. S. MACHAR, *Knihy feuilletonů, I (1888–1896)*, Praha 1901, s. 112–116.

147 – Luboš MERHAUT, *Dialog a nerozumění*, Česká literatura 47, 1999, č. 5, s. 500–504, citováno ze s. 500.

148 – F. V. KREJČÍ, *Die neuesten Strömungen in der böhmischen Literatur*, Die Zeit, sv. I, 13. 10. 1894, č. 2, s. 25–26; 20. 10. 1894, č. 3, s. 39–40.

pro přítomnost. Národní listy skutečně na článek reagovaly a rozpoutala se přestřelka,<sup>149</sup> která však byla překryta mnohem mohutnějšími reakcemi, jež vyvolal Macharův článek o Vítězslavu Hálkovi, uveřejněný o týden později, 20. října 1894.<sup>150</sup>

Machar tuto svou první delší studii v Naší době otiskl až po roce korespondenčního kontaktu s Masarykem. Poprvé se o Hálkovi zmiňoval již v dopise z 9. února 1894:

„Není u nás samostatného názoru, bylo a je všechno vydluženo. Schází zde za tvorbou ono básníkovy: já. Naši starší pánové: např. Hálek! Na první pohled by člověk zajásal! Ale co je to v jádru? Vezměte Heinea a vytrhněte mu žihadlo – a to, co zbude, je čistý Hálek.“<sup>151</sup>

Machar na Hálkově příkladu kritizoval nedostatek české individuality a české tradice, což Masarykovi v té době přesně konvenovalo. Ve stati Časové směry a tužby literatury a umění přisuzoval zásadní mravní úkol „ztělesnit národní tužby“, vzory našel v Karlu Havlíčkovi a Janu Nerudovi.<sup>152</sup> Machar poprvé Masarykovi navrhl, že napíše studii k dvacátému výročí Hálkova úmrtí 17. června 1894.<sup>153</sup> Masaryk byl s článkem ihned srozuměn, chtěl jej zařadit do úvodního čísla druhého ročníku Naší doby a sliboval si od něj literární oživení čísla a možný nárůst předplatitelů (důsledek byl ovšem přesně opačný):

„Článeček o Hálkovi velice by se hodil právě do říjnového čísla, 1. II. ročníku – já ovšem na Vás nehartusím, ale kdybyste ho mohl napsat, byl bych velmi rád.

Naší době vede se totiž – dobře; ačkoli jest umlčována, dosáhlo se abonentů přes 1300 a doufáme druhým ročníkem dostat více. Právě pro agitační číslo byl by liter[ární] článek dobrý, a proto tedy jen napište!“<sup>154</sup>

Masaryk článek během léta několikrát připomínal, 31. srpna jej Machar znovu ubezpečoval, že jej napíše, zmiňoval také svou precizní přípravu: „Hálek jde kupředu. Já totiž vzal poctivě jeho spisy, XI dílů, a čtu řádku za řádkou, bude úsudek svěží a mohu vše

149 – „Zajímavý“ úsudek o nových proudech, Národní listy 34, 16. 10. 1894, č. 286, s. 2. Krejčí reagoval ve čtvrtém čísle Die Zeit a Zaslánem v Rozhledech. Viz KJ., Die Artikel über „die neuesten Strömungen in der böhmischen Literatur“, Die Zeit, sv. I, 27. 10. 1894, č. 4, s. 61–62; Zasláno, Rozhledy 4, 1894/1895, č. 1, s. 47. Reagoval i Čas a Masaryk v Naší době: Literární falšování, Čas 8, 20. 10. 1894, č. 42, s. 663–664; obdobně i Sursum!, Vídeňský Zeit a Národní listy, Naše doba 2, 1894/1895, č. 1, s. 74. Do polemiky se zapojily rovněž Radikální listy, viz Národní listy a „bršíšná frivolnost“, Radikální listy 1, 20. 10. 1894, č. 17, s. 2, na s. 4–5 byla přeložena první část Krejčího studie. Nejnovější proudy v české literatuře, tamtéž, s. 4–5. Viz L. KOSTRBOVÁ, Mezi Prahou a Vidní, s. 369–375.

150 – J. S. MACHAR, Vítězslav Hálek, Naše doba 2, 1894/1895, č. 1, s. 3–15; přetištěno in: J. S. MACHAR, Knihy feuilletonů, I, s. 26–46.

151 – Viz dok. č. 12.

152 – T. G. MASARYK, Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus, s. 121.

153 – Viz dok. č. 23.

154 – Viz dok. č. 25.

zodpovědět. “<sup>155</sup> Studii poslal 20. září, zdůrazňoval osobní stanovisko, omlouval se za styl a navrhoval článek podepsat šifrou (nakonec jej ale podepsal vlastním jménem). Článek ovšem nebyl jen literární, od počátku měl svůj politický rozměr, Machar chtěl vyostřeným kritickým jazykem, „divokou formou“, vyprovokovat v první řadě mladočechy a Národní listy:

„Drahý mistře, zde posílám Hálka. Nevím, jak o něm soudíte Vy, ale toto je mé poctivé přesvědčení. Vím, podal jsem to trochu divnou a divokou formou – ale jaká pomoc! Píšu-li něco, nepíšu s klidem a nerozvažuji a nepiluju – vychrlím to jedním proudem a na jedno posezení – ať to pak vypadá jakkoliv. A prosím Vás, nehodí-li se Vám tak, nedávejte ho, já si z toho pranic nebudu dělat. Podepsal jsem to šifrou s jistým úmyslem: čekám, že se ho mladočeši zastanou a pak teprv bych si s nimi pohovořil. A přiznám se, že jen proto tu a tam jsem se vyjádřil dost příkře, abych je vylákal. A teď už dost o tom.“<sup>156</sup>

Masarykovi se studie líbila.<sup>157</sup> Machar Hálkovu poezii, dramata i prózu posuzoval především z hlediska tvůrčí původnosti. V závěru stati českého básníka označil za „talent druhého řádu“, jakkoliv byla jeho poezie za jeho života populární, v přítomnosti je již zapomínán – což potvrdilo i opominutí výročí, které spadalo na 8. října, v periodících, která se pak proti Macharovu článku ohradila. Budoucnost měla docenit význam opomíjenějšího Nerudy, jenž jako „kolos jak talentem, tak vzděláním o několik hlav vyšší stál v jeho stínu“:

„Hálek nemá hloubky a nemá tajů. Nemá jediného verše, jenž by otvíral perspektivu duši čtenářově; nemá jediného tónu, jenž by vzbudil delší echo neb rozvlnil ji k harmonickému souznění. U něho nenajdete mezi řádky praničeho. Řekl jen to, co napsal. Porovnejte jej s Nerudou. Za dvacet roků nenajdete v Hálkovi víc než dnes – bude-li jej vůbec kdo číst –, za dvacet roků bude však teprve známo, jakým nedoceněným zjevem – vzdor těm chválám dnešním a prázdným hymnám – byl Neruda. Výšku horských velikanů možno posoudit jen z dálky, v té dálce však se malé kopce ztratí docela. Hálek měl význam a patřil době, kde žil, Neruda jde v budoucnost.“<sup>158</sup>

155 – Viz dok. č. 31. Machar vylíčil vznik studie obdobně i v polemickém článku v Rozhledech, zmínil zde nejen studium sebraných spisů, ale i dosavadních pojednání o Hálkovi a komparaci s dalšími básníky: „Četl jsem Hálka chronologicky. Tísňivý pocit ustupoval, Hálek se mi stával jasným, když jsem dočetl, viděl jsem jej tak, jak jsem jej podal v Naší době. Kvůli některým detailům ještě přečetl jsem snad vše, co bylo o Hálkovi psáno, přečetl jsem znovu řadu spisovatelů před ním až k Máchovi, za ním až k Vrchlickému, řadu starých časopisů atd. atd. Článek jsem hodil na papír bez jediné škrtnuté věty a poslal.“ J. S. MACHAR, *Drobtý z literární revoluce*, Rozhledy 4, 1894/1895, č. 2, s. 137–143.

156 – Viz dok. č. 36.

157 – J. S. MACHAR, *Vítězslav Hálek*, Naše doba 2, 1894/1895, č. 1, s. 3–15; přetištěno in: J. S. MACHAR, *Knihy feuilletonů*, I, s. 26–46.

158 – Tamtéž, s. 14–15.

Masaryk v tomto vyzdvížení Nerudy nad Hálkou viděl doplnění ke svému hodnocení vztahu obou autorů k češství a slovanství ve zmíněné stati *Časové směry a tužby*,<sup>159</sup> jejíž první část vyšla ve stejném čísle *Naší doby* hned za studií o Hálkovi, jak upozornil Machara:

„Hálek je dobrý začátek. Dvě tři maličkosti navrhuji změnit (aby např. slovo: kolos se neopakovalo). Četl jsem hned a moc se potěšil. I já napsal něco o něm v studiích (vyjdou pod jiným titulem zároveň), shoduji se s Vámi. Item, co jsem napsal o Nerudovi. Jen hodně, hodně toho napište – ostatně Vám to nedá, musíme tu bandu zlomit!“<sup>160</sup>

V Časových směrech a tužbách Masaryk retrospektivně interpretoval sbírku *Confiteor* jako „protest proti výchovným vlivům starovlasteneckým“ a Machara představil jako Nerudova následovníka: „Machar postupuje a pokračuje na dráze Nerudově, a to v duchu jeho tvorby české, realistické.“<sup>161</sup> Havlíček, Neruda, Machar vytvářeli organickou českou literární tradici, kterou již zde kladl do protikladu k české literatuře eklektické, závislé na „světě cizím“, jejímž nejvýraznějším představitelem byl Vrchlický.

Machar navazoval na Nerudu stále vědoměji,<sup>162</sup> v listopadových Rozhledech zcela záměrně za statí *Drobtzy* z literární revoluce uveřejnil báseň *Památce Nerudově*,<sup>163</sup> zamýšlel také napsat o Nerudovi studii, jež by byla protipólem statí o Hálkovi. Nedokázal ji však dokončit, zřejmě hlavně proto, že pozitivní program – na rozdíl od Masaryka – mu působil mnohem větší obtíže než kritika či polemika.<sup>164</sup> S odstupem více než tří desetiletí publikoval své přípravné poznámky, Neruda je v nich zachycen jako syntetik předchozích tradic české literatury včetně tradice lidové. Toto pojetí skrývá Macharův vlastní umělecký program a zároveň je velmi masarykovské:

„[Neruda] má dar humoru, jemuž nic z toho, co je dekretováno za ‚svaté‘, nikdy a nijak svato není. Stal se vrcholem dosavadní tradice literární: splynuli v něm Erben-baladista, Havlíček-satirik, Čelakovský-tony lidových tradic a Mácha-melancholik života. Jazyk, který v próze nebyl daleko za Veleslavínem, posunul on v řadu jazyků moderních, dal mu pružnost a říznost a při tom hospodařil jím tak účelně, že málokdy najdete slůvko, jež by se dalo líp nahradit některým jiným. A jak zná duši svého národa! Zvyky, obyčeje, pověry,

159 – „Smysl výkladů Hálkových a Nerudových je: Český člověk a tím slovanský, ale člověk žijící a jednající, žádná archeologie a abstraktní politika.“ T. G. MASARYK, *Časové směry a tužby*, *Naše doba* 2, 1894/1895, č. 1, s. 16–37, citováno ze s. 23.

160 – Viz dok. č. 37.

161 – T. G. MASARYK, *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*, s. 120.

162 – Především typem básnického jazyka, ale i intertextovými vztahy – aluze k Nerudovým *Povídám malostranským* najdeme například i v *Magdaleně* v česko-německé mluvě lepších paniček; v úvodních slokách známé básně *Otrokyně otroka* ze sbírky *Zde by měly kvést růže* chudá dělnická žena v noci vstává, aby si ve snáři vyhledala čísla pro loterii, obdobně jako hokynářka na začátku povídky *Týden v tichém domě* apod.

163 – J. S. MACHAR, *Památce Nerudově*, *Rozhledy* 4, 1894/1895, č. 2, s. 143.

164 – Machar například 18. 11. 1894 Masarykovi napsal: „Sbírám materiál pro Nerudu. Chci těm lumpům ukázat, že nedovedu jen bořit, ale i stavět. A že při tom mám příležitost dát pár facek vpravo a vlevo.“ Viz dok. č. 68.